

OBSAH

<i>Katarína Habovštiaková</i> : K charakteristike slovej zásoby a terminológie u Bernoláka	321
<i>K. A. Levkovskaja</i> : Niektoré vlastnosti terminológie	331
<i>Imrich Kabina</i> : Niektoré aktuálne otázky právnej terminológie	344
<i>Ivan Masár</i> : Poznámka k používaniu substantív <i>rast</i> a <i>vzrast</i>	356

Diskusie

<i>František Papánek</i> : K terminológii tzv. „nehrúbia“	358
<i>Ján Horecký</i> : K terminológii obilnín	363
<i>Ladislav Mokry</i> : Niektoré problémy slovenskej hudobnej terminológie	369

Zprávy a posudky

<i>Karel Sochor</i> : J. Jurga, P. Hamžík, Š. Galusek, Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva	375
<i>Ján Horecký</i> : J. Filipec, Česká synonyma z hľadiska stylistiky a lexicologie	377
<i>Ivan Masár</i> : Bibliografie odborných prekladových slovníků	380
Obsah I. ročníka	381

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídiu ČSAV

ROČNÍK I – 1962 – ČÍSLO 6

Vydáva

RYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, C. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, C. Sc., doc. dr. Milan Jelinek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, dr. Jaroslav Kuchař, Ivan Masár, dr. Štefan Peciar

Redaktor časopisu Andrej Keder. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24, –. Jednotlivé číslo Kčs 4, –. Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad – ústredná administrácia PNS, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje Poštový novinový úrad – vývoz tlače, Praha 1, Jindřišská ul. 14. Rukopis zadaný v septembri 1962, vytlačené v novembri 1962. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. – K-19*21271

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962

Kčs 4, –

K CHARAKTERISTIKE SLOVNEJ ZÁSOPY A TERMINOLÓGIE U BERNOLÁKA

Katarína Habovštiaková *

Hoci sa v rôznych časopisoch už niekoľko rás písalo o niektorých parciálnych otázkach terminológie a všeobecne aj o slovnej zásobe Bernolákovej spisovnej slovenčiny,¹ predsa sa nazdávame, že pri príležitosti bernolákovských jubileí (3. 10. 1962 bude 200 rokov od jeho narodenia a 15. 1. 1963 150 rokov od jeho smrti) bude vhodné celkove zhodnotiť Bernolákovo úsilie pri utváraní slovnej zásoby — i terminológie — spisovnej slovenčiny.

Úvodom pripomínáme, že Bernolák pristupoval k teoretickým otázkam slovenského spisovného jazyka s jasným kodifikátorským cieľom. Kým volania po čistote a pestovaní jazyka boli v predbernelákovskom období skôr manifestačné (V. Benedikti z Nedožier, D. Sinapius Horčíčka, J. Simonides a i.)² a slovenčenie v literatúre tohto obdobia bolo často skôr nevedomené než úmyselné, u Bernoláka je zjavná a zrejmá túžba obrátiť „vedecké bádanie k vzdelaniu pravopisu a výslovnosti panónskoslovanskej a k jej očisteniu od chýb“.³ Tento svoj kodifikátorský úmysel vyslovený ešte v Predmluve k Dizertácii pláno-

¹ Problematiku gramatickej terminológie si povšimla napr. V. Dujčíková - Slivková, *Pramene Bernolákovej gramatickej terminológie*, Slovenské odborné názvoslovie V, 1957, str. 65–68; *K počiatkom slovenskej terminológie hláskoslovia*, Slovenské odborné názvoslovie VII, 1959, 129–135, otázky botanického názvoslovia zase F. Buffa, *Vývin slovenskej botanickej nomenklatúry*, Bratislava 1959 (rukopis), str. 79 a n.; zhodnoteniu Bernolákovej Etymológie najmä z hľadiska uvádzaných slovotvorných postupov venoval osobitnú štúdiu B. Letz, *Bernolákova Etymológia*, SbMS XIX, 1941, str. 331–335; problematikou slovnej zásoby v Bernolákovom Slovári sa zaoberali najmä J. Mihál, *Bernolákov Slovár*, SbMS XIX, 1941, str. 356–388, a M. Weingart, *Príspevky k štúdiu slovenštiny*, Sborník FFUK I, Bratislava 1923, najmä str. 12, 28, 30–36, 39, 48–56, 76, 106.

² Súhrnne pozri o tom E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948, str. 41.

³ Citované z prekladu *Predmluvy k Bernolákovmu dielu Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum, Posonii 1787*, podľa textu uverejneného u J. Stanislava, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka*, Bratislava 1941, str. 41.

vite uskutočňoval aj pri ďalšom systematickom výskume všetkých plánov jazyka: k pravopisu a hláskosloviu (Dizertácia⁴ a Ortografia⁵) pripojil výskum gramatickej stavby (Gramatika⁶) a teoretických i praktických otázok slovnej zásoby (Etymológia⁷ a Slovník⁸).

Spracovaniu slovnej zásoby spisovného jazyka venoval Bernolák nepomerne viac času a námahy než spracovaniu gramatických otázok. Už v prvých rokoch svojho jazykovedného účinkovania si jasne uvedomoval, že používatelia spisovného jazyka často pochybujú o význame a správnosti toho alebo onoho slova, preto sa rozhodol vydať svoju Etymológiu.⁹ Prvú časť Etymológie tvoria kapitoly o tvorení slov, ktoré majú problematiku slovnej zásoby osvetliť teoreticky; druhá, slovníková časť Etymológie je zasa konkrétnym príspevkom k ustáleniu vtedajšieho názvoslovia. Tento Bernolákov spis je len prvým náčrtom základnej problematiky slovnej zásoby, rozborom teoretických otázok tvorenia slov a ukážkou slovenskej terminológie. Pre vcelku tradičné spracovanie slovotvorných možností spisovného jazyka, ako aj pre nadmerné využívanie istých slovotvorných postupov nestala sa Etymológia pribojnejším ukazovateľom cesty pri formovaní slovnej zásoby mladého spisovného jazyka.

Oveľa väčší význam pre ustáľovanie spisovnej slovenčiny mala Bernoláková dlhoročná, ba možno povedať celoživotná lexikografická práca. Bernolák sa vo svojom päťjazyčnom Slovníku pokúsil podrobne spracovať spisovnú slovnú zásobu a pritom i normatívne vymedziť slovenskú podobu slov (najmä vo vzťahu k češtine ako kultúrnemu jazyku slovenskej národnosti).

Pre dnešných dotvárateľov slovnej zásoby spisovného jazyka, najmä v oblasti terminologickej, je zaujímavá predovšetkým otázka, aký mal Bernolák postoj k prameňom obohacovania spisovnej slovnej zásoby. V Bernolákových jazykovedných prá-

⁴ Pozri pozn. č. 3.

⁵ *Linguae slavonicae per regnum Hungariae usitatae compendiosa simul et facilis Orthographia...*, Posonii 1787.

⁶ *Grammatica slavica...* auctore Antonio Bernolák..., Posonii 1790.

⁷ *Etymologia vocum slavicarum, sistens modum multiplicandi vocabula per derivationem et compositionem ab Antonio Bernolák concinnata*, Tyrnaviae 1791 (ďalej pri citovaní príkladov skracujeme E).

⁸ *Slovník slowenski, česko-latinsko-německo-uherski*, Budae 1825–1827 (ďalej pri citovaní príkladov skracujeme S).

⁹ Pozri Predmluvu k Bernolákovej Etymológii, str. 3.

cach nenachodíme priamu odpoveď na túto otázku. Môžeme ju iba vyabstrahovať z jeho celkového postoja k východisku kodifikácie spisovnej slovenčiny. Hoci Bernolák od Béla vedel, že pravá slovenčina („recta pronuntiatio“) je v kraji najviac vzdialenom od Čiech, Moravy, Poľska a Uhier,¹⁰ teda vlastne stredná slovenčina, predsa za normu navrhuje prijať výslovnosť „non tam plebis, quam cultorum literatorumque“.¹¹ V úvode k Slováru¹² zase výslovne pripomína, že správnu a čistú slovenčinu nemožno vidieť v niektorom nárečí, napr. v trnavskom, v skalickom alebo v tzv. bielohorskom, ani v nárečiach v údolí Nitry a Váhu. Z uvedených citátov vystupuje do popredia jeho odmietavý postoj k ľudovej reči ako východisku kodifikácie spisovného jazyka a jeho príklon k literárnej tradícii a k úzu vzdelancov. Toto je však len jeden pohľad na pramene jeho kodifikácie spisovnej slovenčiny. Treba pripomenúť i to, že sám Bernolák priznáva, že do spisovného jazyka pojal i mnohé také slová, ktoré mnohí budú hodnotiť ako „horňácke“ („montanistica“),¹³ teda vlastne ako nárečové.

Tieto Bernolákovy zdanlivo protichodné názory na otázku, na akom základe sa má budovať spisovný jazyk (teda i slovná zásoba a terminológia), sú odrazom zložitých dialektických vývinových vzťahov z počiatočného obdobia formovania spisovnej slovenčiny. Bernolák vo svojom jazykovednom diele nadväzoval predovšetkým na kultúrnu západoslovenčinu, ktorá bola vlastne akoby syntézou spisovnej češtiny a domácich západoslovenských nárečí, syntézou knižného kultúrneho jazyka na jednej strane a domáceho ľudového jazyka na druhej strane.¹⁴ Spomínané „horňácke“ slová v Slovári sú zase predovšetkým odrazom Bernolákovho hornooravského nárečového povedomia.

Osobitný rozbor si zasluhuje Bernolákov postoj k češtine, ktorý sa nám výrazne ukazuje práve na slovníkovom materiáli Slovára. V Slovári totiž nápadne vystupuje do popredia Bernolákov úsilie zbavovať slovenčinu nepotrebných bohemizmov najmä upozorneniami (odkazmi) na hláskoslovné, slovotvorné a lexikálne české prvky. Tento Bernolákov pracovný postup, ako aj jeho zdôraznenie potreby očisťovať slovenčinu od cu-

¹⁰ Porov. *Ortografia*, str. 8.

¹¹ Porov. tamže, str. 8.

¹² I. diel, str. VIII, alebo VI. diel, str. 8.

¹³ *Slovár*, I. diel, str. XI, alebo VI. diel, str. 13.

¹⁴ Porov. E. Paulíny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry*, v zborníku *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1956, str. 114–115.

dzích, i českých, najmä lexikálnych a hláskoslovných prvkov¹⁵ mohli by viesť k domnienke, že Bernolák bol orientovaný proti-česky. Sám autor však takéto predpokladané obvinenie z proti-českých zámerov výslovne vyvracia¹⁶ a svoj kladný vzťah k češtine dokumentuje i svojim celkovým postojom k používanej českej jazykovednej literatúre i svojim tolerantným postojom k preberaným českým, najmä lexikálnym prvkom.¹⁷

Osvetlime si teraz na konkrétnom materiáli z Etymológie a Slovára uvedený Bernolákov postoj k otázkam slovnej zásoby a terminológie.

Bernolákov príklon ku kultúrnej knižnej tradícii vystupuje hádam najzreteľnejšie práve v Etymológii, kde autor často i nekriticky nadväzuje na stať o tvorení slov v Doležalovej gramatike¹⁸ i na Doležalove a Rosove¹⁹ spôsoby tvorenia slov.

Bernoláková závislosť od používanej staršej gramatickej literatúry je zjavná tak v teoretickej časti Etymológie (pri spracúvaní jednotlivých kapitoliek i pri jednotlivých slovotvorných postupoch), ako aj v slovníčkovom dodatku Etymológie. Mnohé nezvyčajné príklady v Etymológii majú pôvod v Doležalovej alebo Rosovej príručke. Tak napr. slová *Truhlár, Truhlárň, Truhlárňa, Ribáreň, Ribárňa* (E 27), *Lepňica* (E 30), *Mladec, Sedivec* (E 35) majú svoj vzor u Rosu (porov. str. 362, 363, 367—368) a kolektíva ako *Buči, Dubi, Hrabí, Kameňi, Hori, Hrudí, Polí, Rolí* (E 27, 28) zase u Doležala (porov. str. 239). Ešte zreteľnejšie sa odrážajú používané české predlohy v prvej časti dodatku, v latinsko-slovenskom slovníčku gramatických, poetických a rétorických termínov, kde sú takmer všetky termíny prevzaté od Doležala a Rosu (pravda, v hláskoslovne i pravopisne poslovenčenej podobe), na ktorých sa Bernolák aj odvoláva (v poznámke na str. 84).

Bernolák v úsilí poukázať na slovné bohatstvo mladého slovenského spisovného jazyka horlivo nasledoval príklad českých gramatikárov a slovníkárov v nadmernom využívaní istých slovotvorných postupov. Aj v Slovári nachodíme pomerne značný počet takých slov, ktorých utvorenie nebolo

¹⁵ V úvode *Slovára*, I. diel, str. IX.

¹⁶ Tamže, str. IX.

¹⁷ Podrobnejšie pozri u J. Stanislava, *Anton Bernolák a Slovanstvo*, najmä v stati s podtitulom *Bernolákov pomer k češtine*, JSb I—II, 1946—1947, str. 13—21, a u K. Habovštiakovej, *Podiel češtiny pri formovaní Bernolákovej slovenčiny*, *Slavica Pragensia* IV (v tlači).

¹⁸ *Grammatica Slavico-Bohemica*, Posonii 1746.

¹⁹ V gramatike *Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae*, Pragae 1672.

podmienené vyjadrovacími potrebami. Také sú napr. mnohé činiteľské mená a od nich prechýlené ženské podoby, ako *Citronár* S 302, *Citronárka* (= *obchodník/-čka s citrónmi*) S 303, *Cibulár*, *Cibulárka* S 278, *Chrenar*, *Chrenarka* S 255, *Častovník*, syn. *Pripigač* S 180, *Gahodník* (= *cultor fragorum*) S 597, *Hidar*, syn. *Opatrowač* (*Opatrowník*) *Hidu*, *Kurenčár*, *Magerník*; *Hidarka* S 706 atď. Zbytočný je v Slovári aj celý rad augmentatív a deminutív, ako *Bachorisko*, *Bachorček*, *Bachorek*, *Bachoriček*, *Bachorík* S 31, *Chreňisko*, *Chrenek*, *Chreník*, *Chreňček* S 255—256 ap.

Už i na základe uvedených príkladov vidno, že Bernolákovo „slovotvorné“ úsilie bolo v Slovári často až veľmi preexponované, takže ani nie div, že sa bol S. Czambel vyslovil, že Bernolák v Slovári „robí na človeka dojem, ako by jedine dokázal chcel tvoriteľnosť jazyka slovenského“.²⁰ Pri posudzovaní v jadre správneho, ale v praxi preexponovaného Bernolákovho úsilia o zveľadenie slovného bohatstva spisovného jazyka však neslobodno zabúdať na okolnosť, že Bernolák tu bol v zajatí vtedajšej dobovej slovotvornej módy. Mohol naňho pôsobiť i príťažlivý príklad českého „slovotvorcu“ J. V. Pohla, ktorý našiel ozvenu na českej strane aj u Fr. J. Tomsu a K. I. Tháma²¹ a na Slovensku u Doležala. Bernolák nemal ešte dost' kritický pomer k tomuto novotáreniu, tak ako ho mal už v tom čase J. Dobrovský.²² Predsa však treba pripísať Bernolákovi k dobru, že v Slovári nezachytil celý rad nezvyčajných slov z Etymológie, napr. slová ako *Nadkachlí*, *Zákachlí*, *Nadkrowí*, *Prikrowí*, *Nadstoli* (E 68—69), *Kolokruh*, *Morebúrik*, *Nebebidľitel*, *Speworečník*, *Zlatokopec*, *Hrdopiška*, *Oplzmluvec* (E 65—66) a mnohé iné.

Poukázali sme na niekoľkých presvedčivých príkladoch na to, ako Bernolák pri tvorení slov a v lexikografickej praxi nadväzoval na staršiu, zväčša českú gramatickú a slovníkovú literatúru.

V Bernolákovej lexikografickej činnosti je však zjavné aj nadväzovanie na domácu slovenskú literárnu tradíciu. V jeho Slovári nachodíme napr. takmer všetky slovenské lexikálne

²⁰ *Potreba nového slovníka slovenského a maďarského*, Budapešť 1891, 6.

²¹ Porov. obdobné tvorenie slov ako u Bernoláka aj v slovníku K. I. Tháma—F. Tomsu, *Neuestes ausführliches und vollständiges böhmisch-deutsches Nationallexikon oder Wörterbuch*, I—II, Prag, 1805, 1807, napr. *Cytronár*, *Cytronárka* 50, *Gahodník* 99 (= *der Erdbeeren pflückt*) ap.

²² Porov. M. Weingart, c. š. 44—46.

prvky z Lyczzeiho slovníčka k Iter oeconomicum²³ a zo slovníčka ku Gramatike E. Alvara.²⁴ Pravda, Bernolák sa nepridržal používanej pomocnej literatúry celkom verne. Slová v jeho Slovári líšia sa od slov v Lyczzeiho slovníčku (L) alebo od slov v slovníčku E. Alvara (Al) neraz svojou podobou hláskovou (porov. napr. *Cmar* S 309 — *Cmer* L 297, *Smrek* S 3034 — *Smrk* L 295, ale *smrek* Al 10, *Koper* S 1026 — *Kopř* L 286), zriedka i slovo- tvornou (*Ščáw*, *Ščáwik* S 2285 — *Šščawik* L 295 — *Zátwor* S 4228 — *zátwora* Al 50), ba neraz i významom (porov. *Dogička* = žena, ktorá dojí S 418 a *Dogička* = *Fejösajtár*, *Mülch- kübel* L 294; *Puščadlo*, boh. *Pušťák* S 2676 označuje nástroj „scalpellum“ na púšťanie krvi, kým *pusstiák* L 285 je vo vý- zname „admissarius equus“).

Ďalšie dva predbernolákovské slovníky, *Gradus ad Parnassum*²⁵ a *Universae phraseologiae latinae corpus*²⁶, zdá sa, Bernolák používal ako pomôcku najmä v neslovenskej časti Slovára, pretože slovenská (vlastne slovakizovaná) časť týchto slovníkov neposkytovala preňho dost spoľahlivý materiál.

Na základe doterajších výskumov nie je ešte dost jasný vzťah slovnej zásoby Slovára k najväčšiemu predbernolákov- skému slovenskému slovníku, k rukopisnému lechnickému slovníku R. Hadvabného²⁷ (H). Medzi oboma slovníkmi ukazujú sa aj isté zhody v slovnej zásobe, napr. v názvoch rastlín (porov. *strom bobkový* H 68 — *byly Bobek*, syn. *strom bobkowi* S 101, *gablčnyk* [bylina] H 69 — *Gablčnik bíli* [zelina] S 590, *žalúd* H 69 — *Žalud* S 4149, *kastan* H 69 — *Kaštan* S 910, *pryskyrnyk* H 72 — *Priskirňik* S 2614, *hermánek* H 86 — *Hermánek*, vulg. *Harmánek* S 703, *wlčé mléko* H 95 — *Wlčé Mléko* S 3986, *wolowy gazyk* H 80 — *wolowi Gazik* S 4010, *wolové oko* H 80 — *Wolové oko w. Kweřec* S 4010), v názvoch zvierat (napr. *hlawac* [ryba] H 71 — *Hlawac* [!] S 717, *bazylissek*, *had krydlaty* H 72 — *Bazilišek*, syn. *korunkowi Had* [s Korunkú] S 50) i v mnohých iných slovách (napr. *počítám*, *rachugem*, *rachúnki berem* H 84 — *rachowař*, *počtowař*, *počet robiř* S 2683,

²³ Trnava 1707, II. vyd. 1713. Na str. 283–301 je slovníček: *Catalogus onomasticus Latino-Hungaro-Germanico-Slavonicus vocum difficiliorum Itineris Oeconomici*.

²⁴ *Syllabus vocabulorum Grammaticae Emmanuelis Alvari de Societate Jesu, in vernaculas: hungaricam et slavonicam conversorum*, Trnava 1717, Košice 1759.

²⁵ Trnava 1715, 1729, 1747, 1771.

²⁶ Od P. Fr. Wagnera, Trnava 1750, 1775.

²⁷ *Syllabus dictionarij latino-slavonicus*... z r. 1763.

Pressowňa, Tlačárňa H 84 — *Pressowňa* S 2540, *Tlačárňa* S 3313); na druhej strane však v Bernolákovom Slovári nie sú mnohé Hadvabným uvádzané názvy rastlín (napr. *buceras* — *kozy bylina* aneb *wolowého rohu bylina* 80, *bellis* — *stokrása* 72 — v Slovári je *bellis* len *Sedmokrása* 2910), názvy zvierat (napr. *cayx* — *morský wták*, *zymorodek* H 83, *camefiris* — *welblúd-nica* aneb *galowica welbudna* H 86, *cantharida ruba* — *Božj galowička* H 89), alebo aj mnohé iné slová (*callicia* — *ledownjk* H 85, *pástyr welbludúw* aneb *welbludnýk* 86, *maltár* H 83, *počítar*, *rachownjk* H 84, *nedowidjm*, *oslepugem* H 85).

Pri porovnávaní väčšieho množstva slov istého druhu vystupujú rozdiely medzi Hadvabného slovníkom a Slovárom zreteľnejšie. Tak z materiálu o názvoch rastlín v Hadvabného slovníku a v neskorších slovenských slovníkoch, ktorý skúmal F. Gregor,²⁸ nám vychodí, že z 85 skúmaných Hadvabného názvov rastlín, z ktorých podľa Gregora je 60 slovenského pôvodu, uvádza sa (takmer) v takej istej podobe a v tom istom význame v Bernolákovom Slovári len 19. Pri takýchto spoločných názvoch ide, pravda, zväčša o názvy i dnes všeobecne známe (napr. *česnek* H 31 — *cesnak*, vulg. *cesnek* S 203, *čakánka* H 103 — *čekanka* S 183, *čemerica* H 369 — *čemerica* S 188) alebo aj o názvy, ktoré prevzal Hadvabný od Wussína²⁹ a ktoré Bernolák mohol prevziať takisto od Wussína, a nie práve od Hadvabného (napr. *hruščička* H 546 — *hrusťička* Wussín — *hruščička* Bern., *hubilen* H 793, Wussín, Bern.).

Uvedenými príkladmi sme sa pokúsili stručne ilustrovať Bernolákov vzťah k používanej gramatickej a slovníkovej literatúre.

V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že Bernolák staršiu slovenskú, či skôr slovenčiacu literatúru spred r. 1787 nevyužíval v plnom rozsahu ako prameň pre svoju slovníkársku prácu, pretože to nebola ešte literatúra písaná dôsledne po slovensky. Na druhej strane však v širokom rozsahu využíval novšiu súčasnú slovenskú literatúru. Tak napr. Fándlyho ľudovú, najmä poľnohospodársku terminológiu, ako aj botanické názvy zo Zelinkára zachytil takmer úplne.³⁰

²⁸ *Die Pflanzennamen des Wörterbuches von Lechnitz*, Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae V, 1959, 1–2, str. 121–151.

²⁹ *Dictionarium von dreym Sprachen Teutsch, Lateinisch und Böhmisch*, Prag 1700, 1706.

³⁰ Upozornil na to už M. Weingart, c. š. 50, ktorý však vyčítal Bernolákovi, že ešte nepoznal metódu úplnej excerptcie, o čom svedčí i to, že Bernolák do Slovára nepojal napr. také Fándlyho slová ako *buchetka*,

K Bernolákovmu nadväzovaniu na českú a slovenskú kultúrnu tradíciu treba poznamenať i to, že buď priamo, buď prostredníctvom kultúrnej západoslovenčiny dostali sa do Bernolákovskej spisovnej slovenčiny aj mnohé slová českého pôvodu, najmä tzv. kultúrne slová (napr. slová ako *Cit*, syn. *Zmisel* S 300, *Druh* S 500, *lahkomyselní* S 1160, *Živočich* S 4331, *náležití* S 1569, *zrozumitedelní* S 4409, *zřetedelní* S 4303)³¹ a mnohé termíny (napr. gramatické termíny ako *Počet* S 2161, *Osoba* S 1966, *Spůsob* S 3088, *Dobromluvnost* S 408 a iné³² a botanické názvy ako *Blšník* S 98, *Čelník* S 186, *Gastrabina* S 62, *Kocmúdek* S 990, *Mechunka* S 1344 a i.).³³

Pohľad na Bernolákovo spracovanie slovnej zásoby by bol neúplný, keby sme nezdôraznili okolnosť, že pri svojej práci v značnej miere využíval i svoje vedomosti o hovorovom „úze“. Hoci popiera priamu súvislosť svojho spisovného jazyka s niektorým konkrétnym západoslovenským nárečím,³⁴ predsa z jeho jazykovedných prác je zjavné, že pomerne dobre poznal nielen západoslovenské nárečia, ale aj nárečia stredoslovenské. Či poznal i východoslovenské nárečia, na to sme doposiaľ nenašli preukazné dôkazy.

Z rozboru lexikálneho materiálu v Slovári si môžeme utvoriť konkrétnu predstavu o Bernolákových vedomostiach o slovenských nárečiach i o jeho postoji k nárečiam ako prameňu obohacovania slovnej zásoby spisovného jazyka. Prevažná časť slovného bohatstva Slovára poukazuje — tak svojím lexikálnym základom, ako aj vonkajšou hláskoslovnou podobou — na západoslovenskú nárečovú oblasť (napr. slová ako *Krepelica* 1081, *Kurotwa* 1137, *Báleš* 35, *Gbez* 61 na trnavsko-bratislavsko-skalickú nárečovú oblasť; *turecké Žito* vo význame kukurica 1128, 3367, *Lušňa* 1287 na Záhorie). Početné sú v Slovári i slová známe tak zo západoslovenských, ako aj zo stredoslovenských nárečí (napr. *Gáčmeň* 593, *Zemák* 4286, *Gazwec* 626, *Piwonka* 2108). Ani podiel hornooravských lexikálnych prvkov nie je bezvýznamný, i keď Bernolák slová zo svojho rodného

skášať, teleňec, wadowiti. J. Považan v diplomovej práci *Slovár Antona Bernoláka*, Bratislava 1957 (rukopis), str. 140–141, zistil, že z Fándlyho diel sú takmer všetky slová (až 93,8 %) v Bernolákovom Slovári.

³¹ O českom pôvode týchto slov v spisovnej slovenčine porov. E. Pauliny, c. š. 121.

³² K otázke Bernolákovskej gramatickej terminológie podrobnejšie pozri v cit. štúdiách V. Dujčikovej-Slívkovej (pozn. č. 1).

³³ Porov. F. Buffa, c. d. 79 (rukopis).

³⁴ Porov. *Ortografia*, str. 8 a *Slovár I*, str. VIII.

nárečia nijako neuprednostňuje, ba neraz ich uvádza výslovne ako nárečové (napr. *potrizniť 2397, *Kaňák 876, *Podpolka 2210, *Wodcka 3995). Z Bernolákovho pracovného postupu v Slovári nie je zreteľne zjavné preferovanie západoslovenskej lexikálnej podoby pred stredoslovenskou alebo naopak. Autor často kladie vedľa seba ako rovnocenné spisovné synonymá slová z rôznych nárečových oblastí (zo západoslovenskej i stredoslovenskej), napr. *Kmín*, syn. *Resca* (hornooravské znenie), vulg. *Rasca* 970, *Kadlec*, syn. *Tkáč* 860, 3312, *Kočka*, syn. *Mačka* 986, 1295, *Hrotek*, syn. *Šechtár* 800, 2904, *Brus*, syn. *Točenec* 147, *Rezance*, syn. *Slíže* 2713 ap. Inokedy však pre spisovný jazyk volí len podobu západoslovenskú a stredoslovenskú hodnotí ako nárečovú (napr. *Kača*, syn. *Kačena*, vulg. *Kata*, *Katica*, *Katuša*, *Katruša* 852, *Gateľina*, vulg. *Đatelina* 621) alebo naopak (napr. *Cesnak* 203, *Cesnek, *Česnek 204, *Kladiwo*, vulg. *Mlátek* 936).³⁵

Západoslovensko-stredoslovenské dvojtvary sú v Slovári zväčša len v synonymických dvojiciach odvodených od rozdielnych lexikálnych základov. Hláskoslovným dvojtvarom sa Bernolák v Slovári vyhýbal. Je však zaujímavé, že v Etymológii ešte často uvádzal i hláskoslovné dvojtvary (popri západoslovenskom znení i stredoslovenské, zriedkavejšie okrajovo západoslovenské, hornooravské alebo české), napr. *Điwča*, *Đgewča*, *Điwka*, *Đgewka*, *Điťa*, *Đgeta* (*Strewa*) E 133, *Laket* (*Loket*) E 134, *Lalek* (*Lalok*) E 134, *Blcha* (*Blecha*, *Blucha*) E 159, *Wlk*, *Wilk*, *Wól* (*Wúl*) E 149. V Slovári bol pri takýchto dvojtvaroch prísnejší. Znenia *Đgewča*, *Đgewka*, *Đgeta* S 377, *Laket* S 1172, *Blucha* S 98, *Wilk* S 330 a i. hodnotil ako nárečové a znenia *Blecha* S 93, *Wúl* S 4053, *Střewo* S 3192 a i. ako české.

Treba zdôrazniť, že podnes zdravé jadro Bernolákovho Slovára, príťažlivé i pre dnešných bádateľov, tvoria práve tie heslá v Slovári, pri ktorých sa autor mohol oprieť aj o živý úzus v slovenských nárečiach. Bernolák pomerne dobre poznal živú slovenskú reč i slovenskú ľudovú terminológiu. V Slovári uvádza veľké množstvo slov z najrozmanitejších odvetví spoločenského, kultúrneho a hospodárskeho života v meste a na dedine, a to nielen slová známe z každodennej reči, ale aj mnohé slová terminologického charakteru. O Slovári je napr. známe, že sú v ňom pomerne veľmi podrobne spracované najmä názvy rast-

³⁵ Porov. K. Habovštiaková, *Vzťah slovnnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam*, JČ XIII, 1962, str. 138–145.

lín a zvierat. Botanické názvoslovie sa v ňom zachycuje oveľa podrobnejšie ako v neskorších slovenských slovníkoch, napr. v slovníkoch M. Kálala,³⁶ P. Tvrdeho³⁷ alebo J. Hvozdzika.³⁸ Pre zaujímavosť možno spomenúť, že Bernolák má asi o 44 % botanických názvov viac ako spomenutí slovníkari.³⁹

Pre Bernoláka je príznačné, že sa nestaval vyhranene iba za jeden názov, ale aj pri slovách terminologického charakteru neraz pripúšťal rovnocenné spisovné synonymá, napr. *Piwonka*, syn. *Swatodušná Rúža* 2408, *Perašin*, syn. *Petruška*, *Petržel* 2074, *Krepelica*, syn. *Prepelica* 1081, *Mrena*, syn. *Podustwa* 1457, *Tchor*, syn. *Kuriplach*, *Lapikurka* 3288. Pri uvádzaných synonymách často sa odzrkadľuje aj spomínané dvojité (západoslovensko-stredoslovenské) východisko Bernolákovho spisovného jazyka (porov. aj *Garabica*, syn. *Kurotwa* 614, *Krumpla*, syn. *Šwábka*, *Zemák*, *podzemné* [podzemské] *Gablko*, *Šwábska Repa* 1107—1108 a i.). Bernolák v heslách zaznamenáva nielen termíny, ktoré pokladá za rovnocenné spisovné synonymá, ale aj celý rad názvov, ktoré hodnotí ako nárečové (napr. *Egreš*, vulg. *Polka*, *Podpolka* 530; *Borowka*, syn. *Čučoretka*, *Gafira*, *Páleňica*, *Šálenica*, *černa* [swetlá, wlasská] *Gahoda*, vulg. *Hafira*, *Mirtil* 119; *Pažitka*, vulg. *Šnidling*, *Šnitlink* 2058; *Kačica*, vulg. *Kačena* 856).

V Bernolákovom Slovári sa v hojnom počte zaznamenávajú nielen botanické a zoologické názvy, ale aj názvy z poľnohospodárstva, a to názvy poľnohospodárskych dopravných prostriedkov a ich súčiastok (napr. *Drabiňák*, *Rebriňák*, *rebrinowí Woz* 482, *Hnogňík*, syn. *Hnogňičak*, *Hnogňí Woz* 738, *Korba* 1030, *Wlačuhy*, syn. *Sane* 3980, *Oprata*, syn. *Oťaž*, *Wodcka*, *Opratka* 1936, *Lušňa*, syn. *Léwč* 1287, *Rázwora*, syn. *Zázwora* 2701), názvy poľnohospodárskeho náradia a jeho súčiastok (napr. *Kosa*, *owesná Kosa*, *senná Kosa* 1040, *Kosák*, syn. *Kosír*, *Srp*, vulg. *Kosér*, *Kosger* 1040, *Osla*, syn. *Brus* 1958, *Krbík*, syn. *Korhel*, *Oselník*, *Oslica*, *drewená Pošwa na Oslu* 1075, *Motika*, vulg. *Graca* 1447), názvy nádob v poľnohospodárstve a v domácnosti (napr. *Hrotek*, syn. *Deža*, *Děžka*, *Dogelnica*, *Šechtár* 800, *Šáf*, syn. *Šafel* 2862, *Putna*, *Putňa* 2679, *Žbar*, vulg. *Džbar*

³⁶ *Slovenský slovník z literatúry a nárečí*, Banská Bystrica 1923.

³⁷ *Slovenský frazeologický slovník*, Trnava 1931.

³⁸ *Zourubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský I, II*, Košice 1933.

³⁹ Tento číselný údaj sme odvodili z Považanovho (c. d. 153—157) porovnávaní názvov rastlín pod písmenom B v Slovári a v ostatných spomenutých slovníkoch.

4252, *Wedro*, syn. *Okow* 3595, *Opálka*, syn. *Obročnica*, *obročná Réčica* 1920) a iné.

V Slovári sa zachytáva i pomerne veľa slov súvisiacich s vinohradníctvom, s obrábaním viniča (napr. *dolowať*, syn. *krúžiť*, vulg. *fugtašowať* 439, *Winohrad kopat* 1026, *Wirič [winní Kmeň] rezať* 2714, *šnapowať v. ščepiť* 3041), s vinohradníckym náčiním (*Graca* 695, *Hewer*, syn. *Krokwica*, *Krokwička*, *Tekwica*, *Tekwička* 704, *Lewik* syn. *Léw*, *Nálewka*, vulg. *Trachtár*, *Trachtárik*, *Trachtér*, *Trachtír* 1230) i s druhmi vína (*Činžír*, syn. *Ločka*, *Wodnár*, *zadně [z Oseče] Wino* 290; *Samoteč*, syn. *predňi Mušt*, *kteri bez prešuwaniá sam od seba teče* 2868, *Wino*, *Usus: Kalné [mutné] Wino*, *Lahodné Wino*, *Nestočené [na Kwasničách] Wino*, *Nowé [mladé, tohoročné] Wino*, *Pálené Wino*, syn. *winowé Pálené*, *winowá Pálenka*, *Plané Wino*, *Plesňiwé [rosolowaté] Wino*, syn. *Polínek* atd., str. 3766—3767).

Slovár je aj cenným dokladom súdobej materiálovej kultúry; zaznamenávajú a vysvetľujú sa v ňom mnohé názvy jedál i nápojov, názvy vtedajšieho oblečenia, obytných a hospodárskych budov, názvy pracovných nástrojov atď. Práve pre tieto slová terminologického charakteru je Slovár aktuálny aj dnes, je cenným prameňom poznávania vtedajšej slovnej zásoby a zároveň pri pochybnostiach o správnosti, vhodnosti alebo používanosti niektorého dnešného slova či termínu môže byť svedectvom o jeho používanosti už v počiatočnom období spisovnej slovenčiny.

NIEKTORÉ VLASTNOSTI TERMINOLÓGIE

K. A. Levkovskaja

Otázka špecifičnosti termínu ako osobitného druhu slova nie je dodnes ešte dostatočne preskúmaná.¹ Pomerne početné lingvistické práce (najmä kandidátske dizertácie), ktoré sa u nás v posledných rokoch objavili a ktoré skúmajú terminológiu rôznych oblastí v indoeurópskych jazykoch, ako aj v jazykoch

¹ G. O. Vinokur, *O nekotorych javlenijach slovoobrazovanija v ruskoj techničeskoj terminologii*. Trudy Moskovskogo in-ta istorii, filosofii i literatury V. Sb. statej po jazykovedeniju, Moskva 1939, 3. Tiež i R. G. Piotrovskij, *K voprosu ob izučeníi termina*. Učonyje zapiski LGU, č. 161. Voprosy grammatičeskogo stroja i slovarnogo sostava jazyka, 2. Leningrad 1952, 21—22.

iných skupín, sú v zásade venované otázkam funkcie termínov v jednotlivých oblastiach príslušných jazykov, a nie problému termínu ako takého.²

Veľmi zaujímavé články D. S. Lotteho uverejnené v 40. rokoch (ako aj iné analogické práce) sú vlastne venované problémom výlučne technickej terminológie, a nie sú lingvistickými prácami v pravom zmysle slova.

Lingvistické nie sú ani také práce zahraničných autorov ako veľmi cenná monografia E. Wüster, ³ povolaním inžiniera, ako aj kniha geológa R. W. Browna, ⁴ vydaná samým autorom. Pre lingvistiku má veľký vedecký význam kniha J. Marouzeau, ⁵ Podstatnú časť tejto práce však tvorí slovník lingvistických termínov. V krátkom úvode sa autor len zbežne dotýka niektorých všeobecných teoretických otázok terminológie.

Nedostatočné spracovanie problematiky termínu možno vysvetliť jeho zložitou, tým, že v probléme slova a jeho významu — sem patrí aj otázka termínu — je, ako poznamenávajú vedci rôznych smerov, mnoho nejasného a sporného, ⁶ a tiež tým, že lexikológia ako veda, najmä jej semaziologická časť, je jedným z najmladších odvetví jazykovedy. ⁷ Dosiaľ nie je v jazykovede vypracovaná všeobecne platná, všestranná a vyčerpávajúca definícia termínu, o čom svedčia aj definície termínu u rôznych autorov, včítane autorov výkladových slovníkov ruského jazyka.

Vo výkladovom slovníku D. N. Uškova sa termín definuje veľmi stručne a všeobecne ako „slovo, ktoré je pomenovaním

² Porov. materiály Vsesväzovej konferencie o spracovaní terminológie v spisovných jazykoch národov SSSR (25.–30. mája 1959), ktorú zvolal Jazykovedný ústav a oddelenie literatúry a jazyka AN SSSR, najmä referát A. A. Reformatského *Čto takoje termin i terminologija*, Moskva 1959.

³ E. Wüster, *Internationale Sprachnormung in der Technik*, Berlin 1931.

⁴ R. W. Brown, *Composition of Scientific Words*, Baltimore 1954. Práca R. V. Browna neposkytuje predstavu o špecifičnosti terminológie. Je to slovník, v ktorom sa poukazuje na vznik domácich a prevzatých slov, pričom sa termíny a netermíny nijako nerozlišujú. V úvode k slovníku sa stručne hovorí o tvorení slov.

⁵ J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris 1933.

⁶ V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk* (Grammaticeskoje učeniye o slove), Moskva 1947, 31 n.; W. Henzen, *Wortbedeutung und Wortnatur*. Festschrift Albert Debrunner: „Sprachgeschichte und Wortbedeutung“, Bern 1955, 179 n.

⁷ St. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Glasgow 1951, 1.

presne určeného pojmu“.⁸ V slovníku S. I. Ožegova sa uvádza o niečo presnejšia definícia. Hovorí sa v nej, že termín je „slovo, ktoré je pomenovaním určitého pojmu z nejakého špeciálneho odvetvia vedy, techniky“.⁹ Z takejto definície vyplýva, že termín je slovo patriace do špeciálnej oblasti slovnej zásoby. Ostáva však nejasné, čím sa termín odlišuje od slova bežnej reči.

V oboch spomenutých slovníkoch sa termín definuje ako „pomenovanie pojmu“. V nijakom prípade to neslobodno chápať tak, že termín je pomenovaním pojmu, kým slová bežnej reči fungujú len ako pomenovania vecí.¹⁰ Väčšina slov každého jazyka — či už sú to termíny alebo slová bežnej reči — odráža predmety alebo javy skutočnosti práve prostredníctvom pojmov, ktoré sa nimi vyjadrujú. Len tak možno chápať Leninovu tézu o tom, že „každé slovo (reč) už zovšeobecňuje“.¹¹

Práve preto, že slová majú pomenovaciu funkciu — v dôsledku toho, že ich významy odrážajú určité pojmy — používajú sa v jazyku aj ako označenia pojmov, aj ako pomenovania konkrétnych predmetov a javov, ktoré boli základom pre formovanie príslušných pojmov. Porov. vety: *Vrabc je živý a veselý vták* a *Na obločnom ráme sedel malý rozstrapatený vrabc*. V prvom prípade sa slovom *vrabc* označuje pojem, v druhom vták sediaci na obločnom ráme, t. j. jednotlivý konkrétny predmet.

V slovníku D. N. Ušakova sa uvádza, že termín je pomenovanie „presne určeného pojmu“, t. j. zdôrazňuje sa očividná

⁸ *Tolkovij slovar russkogo jazyka* pod red. D. N. Ušakova, IV, Moskva 1940, 689.

⁹ S. I. Ožegov, *Slovar russkogo jazyka*, 2., opravené a doplnené vyd., Moskva 1952, 735.

¹⁰ Tézy G. O. Vinokura v článku *O nekotorych javlenijach slovo-obrazovanija v russkoj tehničeskoj terminologii* treba, zdá sa, chápať ináč. G. O. Vinokur píše: „Je celkom zrejmé, že v pomenovacej funkcii veľmi často fungujú i slová celkom bežného významu a že aj tieto môžu byť termínmi, napr. keď učíme dieťa pomenúvať okolité predmety. Je však veľmi podstatný rozdiel medzi bežným termínom a vedeckým teoretickým termínom. Bežný termín je pomenovanie veci, kým teoretický vedecký termín je vždy pomenovaním pojmu (str. 6).

Nejde tu o bežné slovo vôbec, ale o používanie bežného slova vo funkcii termínu (taktiež bežného, nie však vedeckého). Bežný termín má, prirodzene, nomenklatorický charakter, nesúvisí s nijakým vedeckým vymedzením príslušného pojmu. Používa sa ako pomenovanie veci, kým vo vedeckom termíne spojenom s definíciou pojmu zdôrazňuje sa pri používaní vždy odraz určitého pojmu.

¹¹ V. I. Lenin, *Filosofskie tetradi*, Moskva 1947, 256.

tendencia termínu k presnosti a jednoznačnosti, ako to vy-
zdvihujú mnohí jazykovedci.¹²

Touto tendenciou sa vysvetľuje fakt, že nie je možné prekla-
dať bežné medzinárodné termíny do iných jazykov, čo spomína
F. Engels.¹³

Pravda, presnosť a jednoznačnosť termínu je iba tendencia.
Je to ideál, ku ktorému smeruje a musí smerovať každá ter-
minológia. No v praxi sa táto zásada vždy neuplatňuje.¹⁴ Častú
mnohovýznamovosť termínov vidno napríklad na technických
termínoch, ktoré uvádza akad. A. M. Terpigorev.¹⁵ Prikla-
dy na mnohovýznamovosť termínov by bolo možno uviesť aj
z iných oblastí.

Je zaujímavé, že aj lingvistická terminológia rôznych jazy-
kov v plnej miere odráža nedostatky charakteristické pre ter-
minológiu iných vied.¹⁶ Mnohovýznamovosť (ako aj nejasnosť
najmä takých lingvistických termínov, ako je „slovo“, „tvar
slova“, „význam slova“ a i.) sa neraz spomínala v lingvistickej
literatúre,¹⁷ pričom sa navrhovalo upustiť od niektorých z tých-
to termínov, okrem iného aj od termínu „slovo“.¹⁸

Proti mnohovýznamovosti a nejasnosti termínov, ktoré pro-
tirečia ich samotnej podstate, treba rozhodne bojovať. Pretože
tieto vlastnosti, hlavne nejasnosť, sú podmienené nedostatoč-

¹² Porov. najmä F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris 1953, 76;
A. Carnoy, *La science du mot. Traité de sémantique*, Louvain 1927,
71–73; G. O. Vinokur, c. m., str. 3; A. A. Reformatskij, *Vvedenije
v jazykovedenije*, Moskva 1947, 41; taktiež *Vvedenije v jazykoznanije*,
Moskva 1955, 80; R. A. Budagov, *Očerki po jazykoznaniju*, Moskva
1953, 18–20; taktiež *Vvedenije v nauku o jazyke*, Moskva 1958, 23 n.;
Bolšaja sovetskaja enciklopedija, zv. 42, 2. vyd., heslá „Termin“ a „Ter-
miny“.

¹³ K. Marx a F. Engels, *Razvitije socializma ot utopii k nauke*.
Predisloviye k prvomu nemeckomu izdaniu 1882 g. Soč., t. XV, 1933, 624.

¹⁴ G. O. Vinokur, c. m. 4.

¹⁵ A. M. Terpigorev, *Voprosy naučno-techničeskoj terminologii*,
Vestnik AN SSSR, 1950, No. 8, 41–42; taktiež D. S. Lotte, *Obrazovanije
sistemy naučno-techničeskich terminov. Elementy termina*, Izv. AN SSSR,
Otd. techn. nauk, 1948, No. 5, 732.

¹⁶ Stačí uviesť aspoň jednu zmienku o tejto téme z časopisu *La fran-
çais moderne: Je commence par le verbe; c'est sur ce point que notre
nomenclature est le plus défectueuse: elle est équivoque, incomplète, inco-
hérente, inexacte* (H. Yvon, *Pour une nomenclature grammaticale
précise et claire*, *Le français moderne*, Juillet 1956, No. 3, 162).

¹⁷ V. V. Vinogradov, c. m., 31 n.; St. Ullmann, c. m., 46–47;
W. Henzen, c. m., 179–194.

¹⁸ Porov. najmä Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique
française*, 2-me éd., Berne 1944, 288.

ným spracovaním celého radu vedeckých problémov a z toho vyplývajúcou nejasnosťou aj samých pojmov označovaných vedeckými termínmi, boj s polysémiou a nedostatočnou jasnosťou v terminológii musí sa sústrediť aj — ba predovšetkým — na objasňovanie týchto pojmov. Podstatnú pomoc tu musí poskytnúť vedecké (lingvistické) spracovanie samotnej problematiky termínu. Vyriešenie tejto otázky zabráni používať termíny ako bežné slová (čo ešte dosiaľ jestvuje v rôznych vedách včítane jazykovedy), a tým sa bude napomáhať jednoznačnosť a presnosť termínu, pretože zámena pojmov *slovo* a *slovný základ* vyskytujúca sa ešte niekedy v jazykovede, je podmienená nielen nejasnosťou príslušných vedeckých otázok, ale aj používaním termínov v neterminologickom význame.

Charakteristickou črtou vedeckého termínu je, že súvisí s logickou definíciou príslušného pojmu.¹⁹ Práve táto črta odlišuje vedeckú (aj vedecko-technickú) terminológiu od profesionálnej terminológie, od technickej nomenklatúry.²⁰ Avšak okolnosť, že vedecké termíny majú vymedzovaciu funkciu, ešte neznamená, že každý taký termín vo vlastnom význame obsahuje nutne tú alebo onú vedeckú definíciu. Spolu s termínmi, ktoré môžu byť označené ako vymedzovacie termíny, existujú v každom odvetví vedy aj pomenovacie termíny, t. j. termíny, ktoré sú len pomenovaniami určitých javov. Niekedy sa dokonca obidva druhy termínov môžu vyskytovať paralelne.

Stačí tu uviesť taký príklad z germanistiky, ako je nemecký tradičný pomenovací termín *Brechung* (zlom) a vymedzovacie termíny *zvýšenie* (povyšenijsje) a *zníženie* (poniženijsje), ktoré používa prof. A. I. Smirnickij a niektorí iní sovietski germanisti patriaci k rôznym lingvistickým školám.

Termínom *Brechung* (zlom) sa proste nazýva príslušný jav (štiepenie samohlásky na dve). Tento termín sa používa v germanistike nezávisle od špecifičnosti daného fonetického javu aj na označenie štiepenia starého *e* (na *e* a *i*), aj na označenie štiepenia *i* (na *i* a *e*), ako aj štiepenia starej samohlásky označovanej konvenčne **ü*²¹ (na *i* a *o*). Príčiny takého štiepenia a jeho podstata sa pritom neberú do úvahy.

Termínmi *zvýšenie* a *zníženie* sa však nielen pomenúvajú príslušné fonetické procesy, ale vymedzuje sa aj ich špecifič-

¹⁹ Porov. najmä V. V. Vinogradov, c. m., 13.

²⁰ G. O. Vinokur, c. m., 8.

²¹ A. I. Smirnickij, *Drevneanglijskij jazyk*, pod red. V. V. Passeka, Moskva 1955, 109–110.

nost. Termín *zvýšenie* používaný na označenie asimilačného prechodu samohlások *e* a **ŭ* k vysokým samohláskam, t. j. k *i* a *u*, vymedzuje fonetickú podstatu daného procesu takisto ako termín *zniženie* používaný na označenie prechodu *i* a *u* k prostredným (nižším) samohláskam, t. j. k *e* a *o*.

I keď treba robiť rozdiel medzi obidvoma druhmi termínov (pomenovacími a vymedzovacími), neslobodno zabúdať, že vedecké termíny, ktoré neobsahujú definície, bývajú vždy spojené s definíciami pojmov označovaných týmito termínmi, pretože k vedeckým „pomenovacím termínom“ nevyhnutne patria isté (viac-menej presné) vedecké definície; toto práve odlišuje vedeckú terminológiu od čisto nomenklatorickej profesionálnej terminológie.

Pritom charakter definícií a stupeň ich presnosti závisia od stavu vedy, resp. od jej špeciálneho odvetvia v čase vzniku príslušných termínov.

Spojenie vedeckých pomenovacích termínov s určitými definíciami obzvlášť jasne vidno na slovách bežnej reči, ktoré sa používajú v rozličných vedách ako termíny, najmä na takom termíne z oblasti exaktných vied, ako je *сила*, a na takých jazykovedných termínoch, ako sú *jazyk* alebo *slovo*.

Tu treba poukázať na nutnosť rozlíšiť vymedzovacie a pomenovacie termíny na jednej strane od motivovaných a nemotivovaných termínov na strane druhej. Napr. pomenovací termín *zlom* je takisto motivovaný ako aj vymedzovacie termíny *zvýšenie* a *zniženie*, pretože označuje fakt rozštiepenia pôvodne jednotnej hlásky. Predsa však tento pomenovací termín (*zlom*) nepoukazuje na podstatu samého javu na rozdiel od termínov *zvýšenie* a *zniženie*.

S rozvojom vedy často sa odmietajú nielen zastarané vymedzovacie termíny, ktoré zastarali z rozličných príčin, no aj niektoré pomenovacie termíny, ak definícia pojmu, ktorá úzko súvisí s takýmto termínom, prekáža novému, správne chápaniu príslušného javu.

Napríklad v ruskej jazykovede sa prestal používať chybný vymedzovací termín *neurčitý spôsob*, pretože *infinitiv* nie je modálnou formou.²² Niektorí lingvisti sa začali vyhýbať používaniu termínov *hlavná* a *vedľajšia veta* a nahradili ich termínmi *hlavná* a *vedľajšia časť podradeného súvetia*, ktoré presnejšie určujú špecifičnosť úsekov reči označovaných týmito termínmi. Po lingvistickej diskusii sa definitívne zamietol aj

²² G. O. Vinokur, c. m., pozn. 4 k str. 7.

termín profesionálne jazyky (vyvolávajúci i predtým námietky) a nahradil sa termínom *profesionálna lexika*, pretože jedným zo základných znakov jazyka je určitá gramatická stavba, kým profesionálna lexika nemá nijakú vlastnú gramatickú stavbu odlišnú od gramatiky príslušného jazyka.

Zamietajú sa nielen vedecké termíny, ktoré nezodpovedajú novému stupňu rozvoja ľudských vedomostí, ale dôsledne sa upúšťa aj od spoločensko-politických nomenklatorických termínov, ak sa vzťahujú na reakčné politické smery, ktoré ľud zavrhol.

V súčasnej dobe v nemeckej spoločensko-politickej terminológii slúži na označenie člena pokrokovej politickej strany obyčajne slovo *Parteimitglied* — člen strany, a nie *Parteigenosse* (skratka Pg) používané na označenie člena hitlerovskej nacistickej strany.

Popri zložení termínu *Parteimitglieder*, *Mitglieder* (der SED) vo vzťahu k členom Jednotnej socialistickej strany Nemecka používa sa jednoduché a menej oficiálne pomenovanie *Genossen*.

Skratka Pg zodpovedajúca termínu *Parteigenosse* sa používa v súčasnosti popri skratke Nazi na označenie bývalých členov hitlerovskej nacistickej strany.

Je celkom zrejmé, že pomenovanie Pg ustálené pre členov zločinnej hitlerovskej strany nemohlo sa používať na označenie členov pokrokových strán.

Treba poznamenať, že taký je osud (t. j. zánik alebo nahradenie inými termínmi) rozličných zastaraných vedeckých i politických termínov, ktoré sa zdiskreditovali. Čisto nomenklatorická profesionálna technická terminológia sa vyznačuje väčšou stálosťou. Pravda, aj ona sa s rozvojom techniky obohacuje o nové lexikálne prvky, no termíny, ktoré vznikli v nej v minulých epochách, sa obyčajne zachovávajú, kým jestvuje príslušný predmet. Ba ani vo vedeckej terminológii sa všetky tradičné termíny neodstraňujú.

S rozvojom vedy sa starým termínom neraz dávajú nové vedecké vymedzenia. Na to poukazuje v úvode k anglickému prekladu *Kapitálu* F. Engels, kde píše, že K. Marx používal politickoekonomické termíny v inom význame, než bolo zaužívané v „bežnej“ (t. j. buržoáznej) politickej ekonómii.²³

Práca K. Marxa a F. Engelsa na vytvorení novej spoločensko-politickej terminológie jasne ukazuje, aký význam pripisovali

²³ K. Marx, *Kapital* I, 1952, 29–30.

klasikovia marxizmu presnosti termínu a jeho zhode s príslušným vedeckým pojmom.²⁴

Okrem toho tendencia vedeckých termínov k presnosti a ich súvislosť s príslušnými pojmami podmienenými metodologickou bázou a stupňom rozvoja ľudských vedomostí určuje ešte jednu charakteristickú črtu, odlišujúcu vedeckú terminológiu od hovorovej lexiky, a to systémovosť každej vedeckej terminológie. Z toho vyplýva absolútna neprípustnosť akéhokoľvek terminologického eklekticizmu²⁵ na jednej strane a nutnosť revízie terminológie pri prevrate v akejkoľvek oblasti vedy²⁶ na druhej strane. Systémovosť je charakteristická pre terminológiu každej vednej oblasti. Existuje však rozdiel medzi systémovosťou terminológie tzv. exaktných vied a systémovosťou terminológie spoločenských vied. Je napr. rozdiel v systémovosti termínov v chémii²⁷ a v systémovosti termínov vo filozofii alebo politickej ekonómii, kde je systémovosť bezprostredne spojená s ideologickými koncepciami.

Vymedzovacie termíny v princípe lepšie vyhovujú požiadavke systémovosti. I keď je v každej vede celý rad pomenovacích termínov, vedecká terminológia svojou špecifičnosťou predsa smeruje k vymedzovacím termínom.

Vedecké vymedzovacie termíny, ako aj vedecké pojmy sa menia s rozvojom vedy (porov. napr. pojem hmoty u starých Grékov a dnes).²⁸ Preto aj vymedzenia, ktoré vyplývajú z „vnútornej formy“, zastarávajú. Tento nesporný fakt vyvolal u niektorých vedcov záporný postoj nielen k vymedzovacím termínom, ale aj k motivovaným termínom vôbec.²⁹

Tu však treba ešte raz zdôrazniť, že terminológia rôznych odvetví má svoju špecifičnosť. Ak napríklad v technike alebo v iných špeciálnych oblastiach možno, ba treba dať prednosť nomenklatorickej terminológii (a v celom rade prípadov dokonca len dohodnutým termínom bez akejkoľvek motivácie), potom pre spoločensko-politické vedy, bezprostredne súvisiace

²⁴ K. Marx i F. Engels, *Sočinenija XVI*, No. 2, 1936, 130. Vvedenije F. Engelsa k novomu (posmertnomu) izdaniju raboty K. Marxa *Najomnyj trud i kapital*.

²⁵ F. Engels, *Ludvig Fejersbach i konec nemeckoj klassičeskoj filosofii*. K. Marx i F. Engels, *Sočinenija XIV*, 1931, 646.

²⁶ Porov. úvod F. Engelsa k anglickému vydaniu Kapitálu. K. Marx, *Kapital I*, 1952, 29–30.

²⁷ F. Engels, *Dialektika prirody*, Moskva 1952, 237.

²⁸ V. I. Lenin, *Materializm i empiriokriticizm*, gl. II i III.

²⁹ Porov. najmä J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris 1933, 7.

s ideológiou, je tendencia k vymedzovacím termínom úplne nevyhnutná, pretože politická osveta tvorí nutný predpoklad rozvoja uvedomelosti širokých mas ľudu. Okrem toho, ako ukazuje vyššie uvedený príklad s nemeckým nomenklatorickým termínom *Parteigenosse* (Pg), nomenklatorická spoločensko-politická terminológia na rozdiel od technickej nomenklatúry nie je (a ani nemôže byť) stála, pretože všetko reakčné z tejto terminológie sa, prirodzene, vždy zavrhuje, a to bez ohľadu na to, či je reč o vymedzovacích termínoch, o pomenovacích termínoch (motivovaných, resp. nemotivovaných)³⁰ alebo o čisto nomenklatorických termínoch profesionálneho charakteru.

Akýkoľvek zdiskreditovaný spoločensko-politický termín (aj nomenklatorický) sa bude zamietat' do tých čias, kým vo vedomí mas vyvoláva záporný vzťah. Môže sa znova začať používať, keď prestane vyvolávať zápornú reakciu samozrejmu v čase jeho vylúčenia zo spoločensko-politickej lexiky. Porov. napr. slovo *oficer* v ruštine, ktoré sa znova začalo používať, keď ustúpila do úzadia jeho súvislosť s pojmom *belyj oficer*, *oficer carskoj (beloj) armii*.

Spoločensko-politická terminológia sa líši od terminológie prírodných (technických a iných) vied aj tým, že jej podstatná časť je do určitej miery zrozumiteľná každému, kým presný rozsah významu istého technického termínu si môže osvojiť len človek, ktorý má príslušné vedecké znalosti. Avšak i tu, podobne ako v ktorejkoľvek inej oblasti kultúry, sú slová a výrazy zrozumiteľné neodborníkom. Napriek tomu percento takejto lexiky spoločensko-politickej terminológie je oveľa menšie ako napr. v technických vedách, pretože spoločensko-politická terminológia, ktorá je súčasťou publicistickej slovnej zásoby, v značnej svojej časti je pochopiteľná aj širokým masám ľudí, ktorí čítajú dennú tlač.

Terminológia je tesne spojená s ostatnou slovnou zásobou jazyka. Súčasní nemeckí pokrokoví spoločensko-politickí terminológovia vypracovali v základných črtách už K. Marx a F. Engels, rozvil ju a obohatil svojou prácou V. I. Lenin a sovietsky ľud, ako aj ľud demokratických krajín a Nemecká demokratická republika, využívajúc vo svojej spoločenskej praxi pokrokové skúsenosti Sovietskeho sväzu. Pokroková ne-

³⁰ Dôkazom toho, že profesionálny nomenklatorický termín môže byť motivovaný, je nem. termín *Glühbirne* (elektrotechn.) - žiarovka (doslova žeravená hruška).

mecká spoločensko-politická terminológia — podobne ako terminológia iných odvetví — skladá sa z týchto prvkov:

1. Zo základných a odvodených slov neterminologického charakteru, ktoré sa používajú v terminologickom význame: *Arbeit* — práca, *Ware* — tovar, *Geld* — peniaze, *Gesellschaft* — spoločnosť ap.

2. Z medzinárodných termínov prevzatých z iných jazykov: *Revolution*, *Kommunismus*, *Leninismus* atď.

3. Z odvodených a zložených slov vzniknutých v nemčine pre terminologické účely a utvorených z domácich a cudzojazyčných základov slovotvornými postupmi charakteristickými pre nemčinu. Napr.:

a) odvodené slová *Hegelianertum* — hegelianstvo od *Hegelianer* — hegelovec, *Marxist* — marxista, *Marxismus* — marxizmus, *Entmilitarisierung* — demilitarizácia ap.

b) zložené slová: *Arbeiterklasse* — robotnícka trieda, *Klassengesellschaft* — triedna spoločnosť, *Grossindustrie* — veľkopriemysel, *Produktionsweise* — spôsob výroby, *Grossgrundbesitz* — veľkostatok, *Bodenreform* — pozemková reforma, *Volksdemokratie* — ľudová demokracia, *Volkspolizei* — ľudová polícia, *Friedenslager* — mierový tábor atď.

Sem patria aj rôzne značkové slová: *SED* — *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (Jednotná socialistická strana Nemecka), *FDJ* — *Freie Deutsche Jugend* (Slobodná nemecká mládež). Ostatne, tieto značkové slová nie sú obyčajné slová, ale konvenčné formuly, ktorými sa skracujú zložené termíny. Od vlastných zložených slov sa líšia tým, že ich zvuková podoba nesúvisí s významom priamo, ale prostredníctvom príslušného zloženého slova, resp. slovného spojenia, z ktorého vznikli. Bezprostredná súvislosť zvukovej podoby s významom môže sa vyvinúť len pri veľmi častých značkových slovách, ktoré sa používajú veľmi dlho. Ale aj pre tieto slová je charakteristické, že so zánikom viacslovného pomenovania zaniká aj príslušné značkové slovo. Napríklad značkové slovo *MAS* ustúpilo značkovému slovu *MTS*, pretože viacslovné pomenovanie *Maschinenausleihstation* postupne nahradil iný termín — *Maschinentraktorenstation*. (Porov. ruské značkové slová *MTS* — mašinno-tractornaja stancija a *RTS* — remontno-techničeskaja stancija.)

Obidve skupiny obsahujú i tzv. kalky, medzi ktorými je veľa kalkov z ruštiny, teda z jazyka, ktorý v značnej miere pri-

spel k rozvoju pokrokovej nemeckej spoločensko-politickej terminológie.

4. Zo slovných spojení, ktoré sa skladajú z nemeckých a medzinárodných zložiek. I medzi týmito slovnými spojeniami sú kalky: *sozialistische Gesellschaft* — *socialistická spoločnosť*, *kommunistische Partei* — *komunistická strana*, *bürgerliches Eigentum* — *buržoázne vlastníctvo*, *volkseigener Betrieb* — *národný podnik* (vo vlastníctve ľudu), *volksdemokratische Republik* — *ľudovodemokratická republika* atď.

Terminológia je časť slovnej zásoby, ktorá súvisí s istou pracovnou činnosťou človeka. Preto sa terminológia líši od bežnej slovnej zásoby určitým viac alebo menej úzkym okruhom používania a vedecká terminológia ešte aj tým, že je spojená s príslušnými vedeckými definíciami a že je systematická.

Vedecká terminológia má svoje štylistické zvláštnosti prejavujúce sa zápornými vlastnosťami, totiž tým, že termíny sú štylisticky neutrálne, že nie sú obrazné ani expresívne, čo je typické pre mnohé slová z lexiky bežnej reči. Vysvetľuje sa to spätosťou s príslušným vedeckým pojmom a tendenciou k presnému vyjadreniu toho-ktorého pojmu.³¹

Pri tvorení termínu sa pridržame celkom iných kritérií ako pri pomenovaní nejakého javu bežného života, ktorý možno nazvať podľa jeho najrozličnejších znakov. Pre termín je dôležitý práve výber znaku, ktorý je dominantný na danom stupni rozvoja vedy a charakterizuje podstatu pomenovaného pojmu. Už sama vymedzujúca funkcia termínu takto vylučuje akúkoľvek expresívnosť.

„Intelektuálna“ atmosféra charakteristická pre vedeckú terminológiu (pre vedecké vymedzovacie termíny) má určitý vplyv aj na vedecké pomenovacie termíny; nomenklatorické termíny, vyznačujúce sa obraznosťou, v tejto atmosfére postupne tiež strácajú svoju expresívnosť a zachovávajú si určitý stupeň obraznosti v podstate len ako prvky celej slovnej zásoby, a nie

³¹ F. Brunot, *La pensée et la langue*, 1953, 76; Ch. Bally, *Traité de stylistique française I*, 1951, 237–239; A. Carnoy, *La science du mot*, *Traité de sémantique*, Louvain 1927, 71–73; taktiež G. O. Vinokur, c. m., 3–4, kde sú odkazy na vyššie uvedené práce; L. A. Bulachovskij, *Vvedenije v jazykoznanije II*, Moskva 1953, 22; A. A. Reformatskij, *Vvedenije v jazykoznanije*, Moskva 1956, 80–81.

S názorom, že termínom pre ich špecifičnosť je cudzia expresívnosť, nesúhlasia všetci lingvisti. Porov. napr. R. G. Piotrovskij, c. m., 21–35. Predsa autor konštatuje rozdiel v expresívnom zafarbení vedeckej a profesionálnej terminológie (tamže, 28–29).

ako členy určitého terminologického systému, kde sa táto obraznosť obyčajne prestáva vnímať.

Tak napríklad pre lingvistu pomenovacie termíny *Brechung* alebo *Lautverschiebung* nemajú obraznosť, ktorú majú ako slová nemeckej slovnej zásoby vôbec.

Ľudia, ktorí majú istý vzťah k polygrafickému priemyslu, vôbec nepocitujú obraznosť typografického termínu *Fahne* (stĺpec).

Uvedené zvláštnosti však charakterizujú len oficiálnu terminológiu, a nie aj tzv. „profesionálne argotizmy“. To sú v podstate hovorové slová zvláštného druhu s obmedzenými možnosťami používania, pretože sú zrozumiteľné len odborníkom a používajú sa len v bežnej reči príslušníkov tej profesie, kde vznikli.

Profesionálne argotizmy sú protestom svojho druhu proti chladnej intelektuálnosti vedeckej terminológie príslušného odboru. Vyznačujú sa jasnou obraznosťou a veľkou expresívnosťou.³²

Porov. napr. tieto kinematografické termíny a s nimi paralelné profesionálne argotizmy: *Mikrophon* — *mikrofón* a *Plaudertasche* (zo slovného základu *plaudern* — *tárať* a *Tasche* — *vrecko, taška*), *Hilfsregisseur* — *pomocník režiséra* a *Hilfe* (doslova „pomoc“), *Oberleuchter* — *hlavný osvetľovač* a *Oberlicht* (doslova „horné svetlo“), *Stromverbrauch* — *spotreba energie* a *Saftverbrauch* (doslova „spotreba šťavy“ z argotického „šťava“) — *elektrický prúd, elektrická energia*.

Profesionálne argotizmy sa výrazne líšia od vedeckej terminológie, no do určitej miery sú blízke nomenklatorickej terminológii, ktorá zahŕňa aj slová argotického charakteru, t. j. slová, ktoré vznikli ako obrazné pomenovania predmetov a používajú sa v úzkom kruhu príslušníkov daného odboru. Porov. také nomenklatorické termíny ako *Fahne* (poľov.) — *chvost kožušínovej zveri* a *Fahne* (typogr.) — *stĺpec* (pozri vyššie a nižšie).

Pretože rozdelenie slov podľa oblastí používania — ako vidno z toho, čo sme uviedli — určitým spôsobom súvisí s ich expresívno-štylistickou diferenciáciou a pretože problematika termínu a otázky štylistiky sú spracované ešte veľmi nedostatočne, terminológia sa niekedy chápe len z hľadiska štylistickej

³² A. Carnoy, c. m., 79. (Avšak profesionálne argotizmy nemožno stotožňovať s argotom a žargónmi.)

diferenciácie lexikálnych prostriedkov.³³ S tým nijako nemožno súhlasiť.

Uvedený materiál ukazuje, že v terminologickej lexike nie sú rovnorodé štylistické zvláštnosti prislúchajúce v rovnakej miere všetkým jej zložkám a že nielen oficiálna terminológia sa odlišuje od príslušných profesionálnych argotizmov. Aj vedecké vymedzovacie termíny majú celý rad zvláštností, ktoré ich odlišujú od termínov nomenklatorického charakteru okrem iného aj po štylistickej stránke.

I keď sa teda výrobnotechnický alebo profesionálnotechnický štýl³⁴ charakterizuje používaním rôznych vedeckých a profesionálnych (nomenklatorických) termínov, samotné tieto termíny nepatria k štylisticky rovnorodej lexike.

Ďalším nevyjasneným problémom ostáva, do akej miery je zo štylistického hľadiska prípustné používať terminológiu v dielach, ktoré nemajú vedecký a profesionálnotechnický charakter.

Ako je známe, pre práce vedeckotechnického charakteru, ako aj pre rôzne oficiálne dokumenty je typické nadmerné používanie podstatných mien (čo sa vysvetľuje špecifikou terminologickej lexiky), najmä abstraktných podstatných mien; napr. v nemčine ide o zložené slová typu *Inbetriebnahme* (techn.) — *uviedenie do chodu, uvedenie do prevádzky, otvorenie prevádzky* (na železnici), *Beschlagnahme* (práv.) — *konfiškácia, Instandhaltung* (techn.) — *udržovanie v dobrom stave* (stavby, budovy, stroja) ap. a tiež o odvodené podstatné mená s príponou *-ung*, prípadne s inými príponami tzv. abstraktných podstatných mien.³⁵

Podstatné mená tohto druhu samozrejme prenikajú aj do rôznych diel publicistického charakteru, čo vyvoláva určitú reakciu proti ich používaniu a v konečnom dôsledku vedie k protestu proti substantívnym termínom. Tento protest pozorujeme nielen v populárnej literatúre o jazyku a štýle, ale aj v odborných lingvistických prácach.³⁶

Pravda, túto otázku nemožno posudzovať ako absolútne zamietnutie alebo schválenie slov tohto druhu.

³³ Porov. E. Riesel, *Abriss der deutschen Stilistik*, Verlag für fremdsprachige Literatur, Moskva 1954, 55 n.

³⁴ E. M. Galkina-Fedoruk, *Sovremennij russkij jazyk*, Leksika, Moskva 1954, 14; A. I. Jefimov, *Istorija russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva 1954, 22.

³⁵ E. Riesel, c. m., 56 n.

³⁶ Porov. časopis *Sprachpflege* 1956, č. 6, 46.

Terminológia rôznych oblastí pozostáva v základe z podstatných mien, ktoré svojím (vecným) významom najlepšie zodpovedajú terminologickým účelom. Používanie substantívnych termínov, ako aj časté tvorenie nových terminologických výrazov tohto druhu je samo osebe nevyhnutné. Preto v nijakom prípade nemožno hovoriť o chorobe (Dingwortkrankheit), resp. o niečom zásadne „nerozumnom“ (törichtes Substantivieren). Ide len o to, aby sa tieto termíny nezneužívali a aby sa podobne ako cudzie slová nepoužívali bez potreby.

Pojmy dobrý a zlý štýl možno použiť nielen pre hodnotenie umeleckej, ale aj odbornej prózy. Vedec alebo novinár, ktorý má dobrý štýl, bude prirodzene striedať termíny, nutné na vyjadrenie príslušných pojmov s ich neterminologickými ekvivalentmi (t. j. používať substantívne termíny popri ich neterminologických ekvivalentoch vyjadrených inými slovnými druhmi).

Treba sa usilovať práve o to, a nie likvidovať substantívne termíny, resp. požadovať dôsledné „slovesné“ vyjadrovanie.

Z ruského originálu K. A. Levkovskaja, *Imennoje slovoobrazovanie v sovremennoj nemckoj obščestvenno-političeskoj terminologii*, Moskva 1960, str. 5–15, preložila Margita Mašárová.

NIEKTORÉ AKTUÁLNE OTÁZKY PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE

Imrich Kabina

V 2. čísle Československého terminologického časopisu sme poukázali na terminologické nedôslednosti v českom i slovenskom vydaní Zbierky zákonov a Úředného listu i Úradného vestníka. Na dôkaz toho, aká naliehavá úloha je koordinácia právnej i právnickej terminológie, prinášame ďalší materiál z predpisov z práva ústavného, štátneho, finančného, trestného atď. Ide o termíny obzvlášť frekventované tak v právnych normách, ako aj v právnej vede.

Zatiaľ čo termíny publikované v 2. čísle ČSTČ majú v oboch jazykoch rovnaké slovné základy, ba aj významy termínov sú zhodné, v nasledujúcej skupine sú spoločné len niektoré slovné

základy, ktoré v slovenskej terminológii nemajú vždy ten istý význam ako v českej terminológii.

Slovenské termíny

1. *kompetencia*
kompetentný

kompetenčný
2. *právomoc*
3. *pôsobnosť*
4. *funkčná pôsobnosť*
5. *príslušnosť*
6. *príslušnosť a pôsobnosť*
7. *príslušný*
8. *príslušnosť* (nový nadradený pojem zahrnujúci *pôsobnosť* a zároveň aj *príslušnosť* v predošlom význame); má taký význam ako v češtine
9. *vecná príslušnosť* (vo význame doterajšej *pôsobnosti*); má taký význam ako v češtine
10. *miestna príslušnosť* (vo význame doterajšej *príslušnosti*); má taký význam ako v češtine¹

České termíny

1. (*kompetence*), *príslušnosť* (*kompetentní*), *príslušný*, *vecně příslušný*, *kompetenční*
2. *pravomoc*
3. *působnost*, *vecná působnost*, *vecná příslušnost*, *předmětná příslušnost*, *príslušnost*, *obor působnosti*
4. *funkční příslušnost*
5. *príslušnost*, *místní příslušnost*
6. *príslušnost*
7. *príslušný*, *místně příslušný*

V českých vydaniach Sbírkky zákonů a Úředního listu slova *kompetence* a *kompetentní* sa vôbec nevyskytujú — aspoň nie v posledných 15 rokoch. Napriek tomu sú tieto termíny súčasťou českého slovného fondu, a preto ich nájdeme v českej právnickej literatúre.² V slovenských textoch právnych noriem, ale aj v slovenskej právnej literatúre sú termíny *kompetencia*, *kompetentný* bežné. Často sa vyskytujú aj v cudzojazyčných právnych textoch, napr. v ruských, rumunských, anglických, francúzskych a iných. Tieto slova sa však nepoužívajú v maďarských a nemeckých textoch právnych noriem, resp. v medzinárodných zmluvách týchto textov.

¹ Pri termínoch *príslušnosť*, *vecná príslušnosť*, *miestna príslušnosť* (ad 8, 9, 10) máme na mysli najmä stav po vydaní nového *Trestného poriadku* (zák. č. 141/1961 Zb.).

² Pozri *Rusko-český právnický slovníček terminologický*, Příručky Právníckého ústavu ministerstva spravedlnosti, Praha 1957, str. 77. Ale napr. *Slovník spisovného jazyka českého*, I, 1960, str. 922 tieto výrazy ako odborné necharakterizuje.

Právnický terminologický slovník³ podáva vysvetlenie o používaní termínu *kompetencia* v slovenskej terminológii takto: „kompetencia, názov na označenie pôsobnosti a príslušnosti štátneho orgánu jedným slovom a tiež na označenie právomoci a príslušnosti štátneho orgánu jedným slovom“. O prídavnom mene *kompetentný* sa tu hovorí: „kompetentný, názov na vyjadrenie toho, že v určitej veci (v určitých veciach) povolaný je konať určitý štátny orgán, lebo ona patrí do jeho právomoci alebo do jeho pôsobnosti“.

Na presnejšie vysvetlenie pojmu *kompetentný* by sa mali zmeniť slová *povolaný je konať určitý štátny orgán* na *povolaný je konať štátny orgán určitého druhu*, aby bolo jasné, že ťažisko kompetencie nie je v štátnom orgáne určitého teritoriálneho obvodu, ale v štátnom orgáne určitého druhu, ktorý v teritóriu pôsobí. Pripomíname, že prídavné meno *kompetentný* ako slovo cudzieho pôvodu sa používa v slovenskej terminológii preto, že od podstatných mien *pôsobnosť*, *právomoc* nemožno utvoriť prídavné mená. V slovenčine sa nepoužívajú prídavné mená „pôsobnostný“, „pôsobný“, „právomocný“. Posledné adjektívum sa používa v češtine vo význame slovenského adjektíva *právoplatný*. Z toho nepriamo vyplýva, že termín *kompetentný* sa nemá používať namiesto prídavného mena *príslušný*.

Pokiaľ ide o výklad pojmu *kompetencia* v citovanom Právnickom terminologickom slovníku, treba ešte dodať, že termín *kompetencia* označuje aj to, čo domáci termín *právomoc*. A napokon *právomoc* i *pôsobnosť* dohromady možno označiť slovom *kompetencia*.

Termínmi *kompetencia* a *kompetentný* sa označujú najširšie pojmy a nahrádzajú sa nimi všetky vyššie uvedené domáce termíny.

Synonymný termín *kompetenčný* sa vyskytuje zriedka, ale zato je zakotvený v slovenských i v českých textoch právnych noriem, ako aj v odbornej literatúre. Význam tohto termínu zistíme z citátov právnych noriem.

Napokon treba ešte dodať, že slová „štátneho orgánu“ citované z Právnického terminologického slovníka pri výklade pojmu *kompetencia* nevystihujú už dnešný stav, lebo de lege lata právomoc majú nielen štátne orgány, ale aj podniky, ba i družstvá. Tak o pôsobnosti a právomoci výslovne hovorí napr.

³ Právnický terminologický slovník, SAVU, Bratislava 1952, str. 41.

§ 38 v. č. 68/1958 Zb. o úplnom znení zák. č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a iných hospodárskych organizáciách. Značnú právomoc priznáva rôznym pracoviskám zák. č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch. O právomoci a pôsobnosti budeme hovoriť ďalej.

Na ukážku uvádzame príklady na použitie termínov *kompetencia*, *kompetentný*, *kompetenčný* zo slovenských textov právnych noriem, ako aj doklady o tom, ktoré paralelné termíny sa tu používajú v českých textoch.

„Rozhodovať v občianskoprávných veciach, na ktoré sa vzťahujú ustanovenia odsekov 1 a 2, prislúcha výlučne československým súdom, v ostatných veciach orgánom štátnej správy. Ak vznikne pochybnosť o tom, ktorý z orgánov štátnej správy je *kompetentný (príslušný)*, rozhodne o *kompetencii (príslušnosti)* Ministerstvo financií v dohode so zúčastnenými ministerstvami.“ (§ 3 ods. 3 zák. č. 57/1957 Zb. o úprave niektorých nárokov a záväzkov medzi československými a juhoslávskymi občanmi).

„Ak sa neustanovuje inak, sú v prvej stolici *kompetentné (príslušné)* odbory, prípadne obdobné výkonné orgány okresných národných výborov.“ (§ 9 ods. 2 zrušeného správneho poriadku vl. nar. č. 20/1955 Zb.).

„... *kompetentné (príslušné)* komisie zriadené rakúskou vládou...“ (Čl. 12 písm. d) príl. vyhl. č. 39/1956 Príl. Zb. o Štátnej zmluve o obnovení nezávislého a demokratického Rakúska.)

V ruskom texte čítame *kompetentnyje komissii*, v anglickom jazyku *the competent commissions*, vo francúzskom *les commissions compétentes*, ale v nemčine *zuständige Kommissionen*. Hoci nemčina disponuje aj termínom *kompetent*, uprednostňuje sa tu výraz *zuständig*.

„Za tým účelom Zmluvné strany budú podporovať výmenu skúseností na poli sociálneho zabezpečenia, ako aj spoluprácu medzi úradmi, inštitúciami, odborovými organizáciami a inými *kompetentnými (príslušnými)* organizáciami.“ (Čl. 1 bod 2 príl. vyhl. č. 95/1958 Príl. Zb. o Dohovore medzi Československou republikou a Rumunskou ľudovou republikou o spolupráci v sociálnych otázkach so Záverečným protokolom.)

V rumuskom znení: *și alte organizații competente*.

„... *kompetentný (všechně příslušný)* správny orgán...“ (§ 10 ods. 3 citovaného správneho poriadku).

„... *kompetentným (všechně příslušným)* ministrom...“ (dvakrát opakovaný termín v § 13 ods. 1, 2 zák. opatr. č. 23/1955 Zb. o jedoch a látkach škodlivých zdraviu).

...kompetentnému (príslušnému) ministrovi..." (§ 24 zák. opatr. č. 31/1956 Zb. o úprave platových pomerov zdravotníckych pracovníkov).

V češtine sú termíny *príslušný* a *věcně příslušný* použité promiskue, teda nedôsledne, lebo ide o ten istý význam.

Pokiaľ ide o termín *kompetenčný*, na príkladoch ukážeme, v akom vzťahu sa používa v právnych normách:

...referát pre všeobecné vnútorné veci... vykonáva... urovnávanie vnútorných *kompetenčných (kompetenčných)* konfliktov." (§ 2 ods. 2 bod 2 nar. č. 300/1948 Zb. o referátoch krajských národných výborov pre všeobecné vnútorné veci).

Termín *kompetenčný* sa objavuje už v prvých predpisoch buržoáznej republiky v súvislosti so zriadením osobitného senátu pre riešenie kompetenčných konfliktov pri Najvyššom správnom súde o právomoc medzi súdmi a správnymi orgánmi. Citujeme: „Zákon č. 3/1918 Zb. o Najvyššom správnom súde a o riešení *kompetenčných (kompetenčných)* konfliktov.“

Právomoc sa všeobecne definuje ako súhrn oprávnení, ktoré zákon priznáva jedným štátnym orgánom vo vzťahu k štátnym orgánom iného druhu (napr. súdom voči úradom). *Právomoc* je širší pojem ako *pôsobnosť*.

Štajgrov kolektív⁴ definoval právomoc takto: „Právomocí vymezuje se oprávnění jednotlivých úřadů nebo orgánů veřejné správy rozhodovat o věcech určitého druhu.“

Neskoršie prepracované české vydanie a slovenské vydanie tejto učebnice⁵ má síce nadpis Pojem právomoci, avšak v skutočnosti tento pojem len naznačuje, ale nedefinuje. Výslovne však definuje *súdnou právomoc* ako „súhrn oprávnení, ktoré zákon priznáva súdom ako orgánom štátu (na rozdiel od oprávnení priznaných iným štátnym orgánom)“.

Už pri pojme *kompetencia* sme konštatovali, že *právomoc* je v podstate kompetencia. Uvádzame príklady:

„Právomoc (*pravomoc*) všeobecných súdov.“ To je nadpis § 9 zrušeného Trestného poriadku z. č. 64/1954 Zb. Kontext znie: „Súdnictvo v trestných veciach vykonávajú všeobecné

⁴ *Občanské právo procesní*, kolektiv členů katedry občanského práva procesního pod vedením prof. F. Štajgra, Pedagogické nakladatelství, Praha 1954, str. 7.

⁵ F. Štajgr, *Učebnica občianskeho procesného práva*, Bratislava 1959, str. 61.

súdy, pokiaľ podľa zákona neprislúcha jeho výkon vojenským súdom.“

Tu je reč o všeobecných a vojenských súdoch, na ktoré sa nadpis vzťahuje; pretože ide o dva druhy súdov, je termín *právomoc* namieste v oboch jazykoch.

„Osobitný zákon ustanovuje, kto rozhoduje spory o *právomoc* (*pravomoc*) medzi súdmi a úradmi (orgánmi verejnej správy).“ (§ 20 O. s. p. zák. č. 142/1950 Zb.)

„Vláda podrobnejšie upraví rozšírenie *právomoci* (*pravomoci*) národných výborov, najmä okresných, mestských a miestnych, určí *právomoc* (*pravomoc*) a zodpovednosť národných výborov jednotlivých stupňov...“ (§ 45 ods. 1 zák. č. 65/1960 Zb. o národných výboroch)

Pôsobnosť je určité oprávnenie patriace štátnemu (verejnemu) orgánu bez zreteľa na územný obvod.

Český termín *působnost* sa v českých normách často zamieňa za iné termíny, takže proti slovenskému termínu *působnost* máme v češtine termíny *působnost*, *věcná působnost*, *věcná příslušnost*, *předmětná příslušnost*, ba nie zriedka aj termín *příslušnost* (!) a napokon i *obor působnosti*. Takto striedavo sa uvedené termíny používajú v českých textoch právnych noriem, menej však v odbornej literatúre písanej po česky. Keď priradíme k týmto termínom termín *druhá příslušnost*, máme až 7 fluktujúcich českých termínov rovnakého významu proti jednému konštantnému slovenskému termínu *působnost*. Uvedomujeme si však, že *příslušnost* v českej terminológii znamená v presnom zmysle slova nadradený pojem zahrnujúci to, čo označujú termíny *věcná příslušnost* a *místní příslušnost* dohromady. Takto chápaný termín *příslušnost* by sa do slovenčiny prekladal buď dvoma slovami, a to ako *příslušnost* a *působnost*, alebo jedným slovom *kompetencia*. Príklady uvedieme neskôr. Tu však máme na mysli *příslušnost* vo význame *působnost*.

Je potrebné zdôrazniť, že na rozdielnosť českej a slovenskej právnej terminológie upozorňuje už citovaná Štajgrova učebnica.⁶ Avšak k poučke „Pre označenie *příslušnosti* (rozumej slovenského termínu *příslušnost*) používa česká terminológia termín *místní příslušnost*, pre označenie *působnosti* termín *věcná příslušnost*“ treba dodať, že toto platí len pre právnú

⁶ F. Štajgr, *Učebnica občianskeho procesného práva*, Bratislava 1959, str. 67.

náuku v odbornej literatúre. Neplatí však, ako to na príkladoch dokážeme, pre legislatívno-redakčnú prax českých textov právnych noriem. Zatiaľ čo právna veda dbá na jednotnosť a dôslednosť právnej terminológie, legislatívna prax českých textov dáva prednosť terminologickej promiskuite. Vidno to z týchto príkladov:

„Zákon č. 143/1949 Zb. o zmenách v organizácii verejnej správy a *pôsobnosti (působnosti)* jej orgánov.“

„Vláadne nariadenie č. 7/1956 Zb. o presunoch *působnosti (působnosti)* v odbore cudzineckého ruchu.“

„Oblastní dopravní prokurátoři vykonávají v mezích svojej *působnosti (věcné působnosti) pravomoc (pravomoc)* krajských prokurátorov, obvodní dopravní prokurátoři vykonávají v mezích svojej *působnosti (věcné působnosti) pravomoc (pravomoc)* okresných prokurátorov.“ (§ 24 ods. 5 zák. č. 65/1956 Zb. o prokuratúre)

„Podanie, ktoré má povahu sťažnosti, oznámenia alebo podnetu pracujúcich, spíše výkonný orgán národného výboru na žiadosť podateľa bez ohľadu na svoju *působnost a příslušnost (věcnou a místní příslušnost)*.“ (§ 12 ods. 2 tretia veta zrušeného správneho poriadku vl. nar. č. 20/1955 Zb.)

Termín *předmětná příslušnost* sa v českých právnych normách neobjavuje, ale vyskytuje sa v učebniciach. Znamená to isté čo *věcná příslušnost*.

„Nariadenie č. 48/1953 Zb. o zmenách v *působnosti (příslušnosti)* a v konaní vo veciach vynálezov, zlepšovacích námetov, ochranných známok a chránených vzorov.“

Ide o prihlášku vynálezu na ústrednom úrade, prípadne na Úrade pre vynálezy atď. Z terminologického hľadiska však treba poukázať práve na to, že aj zákon, o ktorý sa toto nariadenie opiera, volá sa zákon o zmenách v organizácii verejnej správy a v *působnosti (působnosti)* jej orgánov; ani v češtine v označení tohto zákona niet termínu *příslušnost*.

Iné príklady:

„Pre zamestnancov, ktorí vykonávajú odborné zdravotnícke práce v organizáciách plniacich zdravotnícke úlohy mimo odboru štátnej zdravotníckej správy, platí toto zákonné opatrenie s odchýlkou, že tam, kde sa v ňom určuje *působnost (příslušnost)* ministra (Ministerstva) zdravotníctva, náleží táto *působnost (působnost!)* kompetentnému (příslušné-

mu) ministromi (vedúcemu ústredného úradu), prípadne ministerstvu (ústrednému úradu).“ (§ 24 zák. opatr. č. 31/1956 Zb. o úprave platových pomerov zdravotníckych pracovníkov)

Tu je v češtine terminologická nejednotnosť, lebo najskôr sa použil termín *príslušnosť* a hneď nato termín *působnost*.

Ak sa v češtine má vyjadriť, že nejaké oprávnenie vykonáva určitý orgán alebo že oprávnenie patrí tomuto orgánu, vyjadří sa to spravidla dvojslovným termínom *obor působnosti* (slovo *obor* tu znamená to isté ako slovenské *odbor*). Niekedy sa však slovo *obor* z termínu *obor působnosti* vynecháva. V slovenskej terminológii sa vždy má používať len *působnost*, a nie „odbor působnosti“. Pokiaľ ide o vnútornú organizáciu rezortu (alebo iného subjektu), je síce pravda, že rezort má svoje odbory a možno povedať, že jestvuje aj *působnost* v jednotlivých odboroch toho-ktorého rezortu, ale tento význam v uvedených príkladoch nemožno zistiť.

Rozoberme si príklady na český termín *obor působnosti*.

„Všetky podniky, úrady (orgány) a iné organizácie sú povinné robiť vo svojej *působnosti* (v *oboru své působnosti*) opatrenia...“ (§ 2 nar. č. 42/1956 Zb. o hygienickej ochrane práce)

„Ústredné úrady sú povinné zabezpečovať vo svojej *působnosti* (v *oboru své působnosti*) výstavbu čistiarní odpadových vôd a ich udržiavanie.“ (§ 22 ods. 3 nar. č. 70/1956 Zb., ktorým sa vykonáva zák. č. 11/1955 Zb. o vodnom hospodárstve)

Ale: „Organizácie v *působnosti* (v *působnosti*) Ministerstva energetiky dodávajú elektrinu v rámci štátneho plánu národného hospodárstva...“ (§ 16 Elektrizáčného zák. č. 79/1957 Zb.)

Termín *funkčná působnost* a zodpovedajúci český termín *funkční příslušnost* sa nevyskytuje ani v slovenských, ani v českých textoch právnych noriem. Tieto termíny však nájdeme v odbornej literatúre, najmä v učebniciach, kde označujú vymedzenie *působnosti* v tej istej prerokovanej veci medzi rôznymi orgánmi toho istého druhu zúčastnenými za sebou v inštančnom postupe.

V slovenskej terminológii sa *príslušnosťou* pôvodne rozumel okruh oprávnenia vymedzený priestorove (územne); *príslušnosť* sa týkala okruhu určitého miesta, na ktorom sa vykonávala *působnost*. *Príslušnosťou* sa teda vždy rozumela iba *miestna príslušnosť*. Ak sa teda v češtine vyskytol termín *místní příslušnost*, prekladal sa do slovenčiny ako *príslušnosť*,

takže prívlastok *miestna* sa ako zbytočný nepoužíval. To samozrejme platilo aj o prídavnom mene *príslušný*.

Termíny v českých textoch právnych noriem dokazujú, že vo význame *príslušnosti* sa používa raz *místní příslušnost*, raz len *příslušnost*, hoci je zřejmé, že ide o ten istý význam.

Uvádzame príklady na termín *príslušnosť* a na paralelné české termíny:

„V pochybnostiach určuje *príslušnosť (místní příslušnost)* nadriadený správny orgán.“ (§ 10 ods. 3 zrušeného správneho poriadku zák. č. 20/1955 Zb.)

„*Príslušnosť (místní příslušnost)*“

(¹) Priestupok stíha národný výbor, v obvode ktorého bol priestupok spáchaný.“ (nadpis a kontext zrušeného Tr. p. s.)

Ale: „Spory o *príslušnosť (příslušnost)* medzi okresnými súdmi...“ (§ 18 O. s. p.); alebo: „Spory o *príslušnosť (příslušnost)* medzi ľudovými súdmi...“ (§ 19 republikačnej v. č. 70/1959 Zb.)

„*Príslušnosť (příslušnost)* sa riadi podľa bydliska (sídla) poplatníka...“ (§ 3 ods. 1 v. č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov)

„*Príslušnosť (příslušnost)* sa spravuje miestom, v ktorom je sídlo podniku.“ (§ 12 ods. 2 zák. č. 73/1952 Zb. o dani z obratu.)

Termíny *príslušnosť* a *působnost* stáli dakedy v slovenčine súčasne proti českému termínu *príslušnosť*, čiže dva termíny rôzneho významu v slovenčine označovali to, čo niekedy jeden český termín. Na tento význam máme opätovne doklady z českých textov právnych noriem. Zo všetkých príkladov teda vysvitá, že v legislatívnej praxi českých textov má termín *príslušnosť* veľmi mnoho významov.

„*Působnost a příslušnost (příslušnost)*“

Spory o *působnost a příslušnost (spory o příslušnost)* medzi súdmi rozhoduje súd, ktorý je im najbližšie spoločne nadriadený.“ (nadpis a kontext § 22 zrušeného Trestného poriadku zák. č. 64/1956 Zb.)

Tu mohlo ísť nielen o spor o *príslušnosť* medzi ľudovými súdmi, ale aj o spor o *působnost* medzi ľudovým a krajským súdom.

„*Působnost a příslušnost (příslušnost)*“

§ 7

Působnost (věcná příslušnost)

(¹) Priestupky stíhajú v prvej stolici okresné národné výbory.

(²) Vláda určí nariadením, ktoré priestupky a v akom rozsahu budú stíhať v prvej stolici miestne národné výbory.

§ 8

Príslušnosť (miestní príslušnosť)

(¹) Priestupok stíha národný výbor, v obvode ktorého bol priestupok spáchaný." (nápisy a kontexty §§ 7 a 8 zrušeného Tr. p. s.)

Príslušný je prídavné meno k *príslušnosť*. S významom tohto termínu sme sa už oboznámili vyššie. Tak ako sa k podstatnému menu *príslušnosť* nedával prívlastok *miestna*, nebolo potrebné dávať ani príslovku *miestne* k slovu *príslušný*, lebo termínom *príslušný* sa vždy rozumelo toľko ako *miestne príslušný*.

Aj v týchto súvislostiach sa proti slovenskému *príslušný* v uvedenom význame v češtine striedavo používa termín *miestně příslušný* popri termíne *příslušný*. Ide o podobnú situáciu ako pri podstatnom mene.

„Pre konanie v prvej stolici je *príslušný (příslušný)* všeobecný súd účastníka, proti ktorému návrh smeruje..." (§ 8 ods. 1 O. s. p.)

Týmto všeobecným súdom sa rozumie, ako to vyplýva z § 9, súd, v obvode ktorého má účastník bydlisko a v jeho nedostatku pobyt. Rieši sa teda okruh oprávnenia pre územný obvod.

„Ak je niekoľko správnych orgánov *príslušných (miestně příslušných)*, vykoná konanie ten, ktorý ho prvý začal.“ (§ 10 ods. 2 druhá veta zrušeného správneho poriadku vl. nar. č. 20/1955 Zb.)

Takýto bol stav v slovenskej terminológii pri analyzovaných termínoch do polovice r. 1960. Po tomto roku dostali sa do slovenskej terminológie z češtiny nové termíny, a to *vecná príslušnosť* a *miestna príslušnosť*. Slovenský termín *príslušnosť* stráca svoj pôvodný význam a preberá význam českého termínu. Okrem toho sa prevzali do slovenčiny aj termíny *vecne příslušný* a *miestně příslušný*. Aké to má výhody a nevýhody?

České termíny *miestní příslušnosť* a *vecná příslušnosť* majú tú prednosť, že sú významove priezračné, takže sa ľahšie pochopí ich význam než význam slovenských termínov *príslušnosť* a *pôsobnosť*. Nevýhodou je, že i naďalej sa bude používať aj

termín *príslušnosť* (*přislušnosť*) ako nadradený vecnej i miestnej príslušnosti a že okrem *vecnej príslušnosti* ostáva naďalej aj *pôsobnosť* (*působnosť*) v rovnakom význame ako *vecná príslušnosť*. Okrem toho termín *príslušnosť* (*přislušnosť*) bude sa i naďalej používať popri termíne *miestna príslušnosť* (*místní příslušnosť*) zase aj v rovnakom význame, čiže promiskue. A napokon kolísanie v samotnej slovenskej terminológii je a bude väčšie ako pred rokom 1960.

Na dôkaz našich tvrdení citujeme niekoľko príkladov z noriem publikovaných od polovice roku 1960:

„*Miestna príslušnosť* (*místní příslušnosť*) národného výboru sa spravuje podľa bydliska občana (sídla organizácie), prípadne podľa posledného bydliska alebo pobytu (sídla).“ (§ 7 vl. nar. č. 91/1960 Zb. o správnom konaní)

„Vecná príslušnosť (věcná příslušnosť)

§ 16

„Konanie v prvom stupni vykonáva, ak tento zákon neustanovuje niečo iné, okresný súd.“ (nadpis a kontext § 16 najnovšieho Trestného poriadku zák. č. 141/61 Zb.)

„*Pôsobnosť* (*působnosť*) miestneho národného výboru.“ (Nadpis § 49 v. č. 33/1962 Zb., ktorou sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení roľníkov; podobne § 50.)

„⁽¹⁾ *Príslušnosť* (*místní příslušnosť*) sa spravuje podľa bydliska (sídla) poplatníka... ⁽²⁾ Ak nemá poplatník bydlisko (sídlo) v tuzemsku, je pre veci, pri ktorých sa *príslušnosť* (*místní příslušnosť*) spravuje podľa bydliska (sídla), *príslušný* (*přislušný*) Obvodný národný výbor v Prahe 1...“ (§ 3 ods. 1 a 2 v. č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov; pozri aj odsek 3.)

„*Kompetentné* (*přislušné*) orgány a inštitúcie Zmluvných strán budú spolupracovať...“ (Čl. 5 v. č. 28/1962 Zb. o Dohovore o spolupráci v oblasti zdravotníctva medzi vládou Československej socialistickej republiky a vládou Kubánskej republiky)

„*Príslušné* (*přislušné*) orgány a inštitúcie Zmluvných strán budú organizovať...“ (Čl. 6 predošlej citácie)

„*Kompetentné* (*přislušné*) orgány a inštitúcie Zmluvných strán budú vzájomne prijímať chorých...“ (Čl. 7 predošlej citácie)

„⁽²⁾ Žiadosť o dávku dôchodkového zabezpečenia sa podáva u družstva, ktoré ju spiše a predloží okresnému národnému výboru *príslušnému* (*při-*

slušnému) podľa bydliska žiadateľa. (§ 77 ods. 2 z. č. 32/1962 Zb. o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov; obdobne odsek 3)

„(1) Nárok na nemocenské pri práceneschopnosti uplatňuje člen družstva predložením hlásenia o práceneschopnosti vydaného *príslušným (príslušným)* lekárom alebo lekárskou poradnou komisiou podľa predpisov Ministerstva zdravotníctva.“ (§ 53 ods. 1 citovanej v. č. 33/1962 Zb.)

„(3) Ak uplatňuje člen družstva nárok na podporu z dôvodu, že jasle... boli uzavreté podľa nariadenia *kompetentných (príslušných)* orgánov...“ (ods. 3 veta druhá uvedenej citácie)

„(3) Ak nevyhovie sociálna komisia družstva sama odvolaniu..., predloží ho... okresnému národnému výboru *príslušnému (príslušnému)* podľa sídla družstva.“ (§ 58 ods. 3 citovaného predpisu)

„Miestna príslušnosť (miestní príslušnosť)

(1) Konanie vykonáva súd, v obvode ktorého bol trestný čin spáchaný.“ (nadpis a kontext § 18 cit. najnovšieho Trestného poriadku)

„Príslušnosť (príslušnosť) súdu

Na povolenie rozhodnutia je *príslušný (príslušný)* súd Zmluvnej strany, na území ktorej sa má rozhodnutie vykonať.“ (nadpis a kontext čl. 16 v. č. 66/1962 Zb. o Zmluve medzi Československou socialistickou republikou a Poľskou ľudovou republikou o úprave právnych vzťahov vo veciach občianskych, rodinných a trestných; podobne aj čl. 17)

Z uvedených príkladov vidieť, že sa aj od roku 1960 používa-jú v oboch jazykoch nejednotné termíny na vyjadrenie toho istého pojmu.

Ak sa má právna terminológia ustáliť a zjednodušiť, bude účelné po zavedení nových termínov do slovenčiny, najmä po zavedení termínu *vecná príslušnosť*, zúžiť doterajší význam termínu *pôsobnosť (působnost)*. Termín *pôsobnosť* sa totiž i naďalej používa vo viacerých významoch. Bolo by preto lepšie nepoužívať ho ani v českých ani v slovenských právnych normách v mnohých významoch, ale nechať mu len význam, ktorý má ešte aj vo vzťahu k platnosti, resp. účinnosti právnych noriem. To by znamenalo aplikovať ho vo vzťahoch, ako je *pôsobnosť zákona, pôsobnosť nariadenia*, vyhlášky a pod. O takomto význame termínu *pôsobnosť* sme sa nezmienili. Nebolo to však potrebné, lebo ani v češtine ani v slovenčine termín *pôsobnosť* pri tomto význame nezapríčiňuje terminologické ťažkosti. (Rozoznávame časovú, miestnu a osobnú *pôsobnosť* právnej normy.)

Príklady z právnych noriem dosvedčujú, že by sa situácia zjednodušila, keby sa upustilo od používania termínu *pôsobnosť*

vo význame *príslušnosť*. To by malo za následok, že by sa mohol vynechať nielen jednoslovný termín *pôsobnosť* v uvedenom význame, ale aj termín *vecná pôsobnosť* (*vecná pôsobnosť*), ako aj termín *predmetná príslušnosť* (*predmetná príslušnosť*), pretože tieto termíny sú už celkom zbytočné. Majú totiž ten istý význam, ako má termín *vecná príslušnosť*. Konštatujeme pritom, že doteraz sa ani termín *vecná pôsobnosť* ani *predmetná pôsobnosť* v slovenských textoch právnych noriem nevyskytoval. A keďže nie je potrebný ani termín *obor pôsobnosti*, odporúčame namiesto termínu *pôsobnosť* termín *vecná príslušnosť*.

Napokon treba aspoň spomenúť termíny *pravoplatnosť*, *pravoplatný*, *pravoplatne* proti českým *právní moc*, *pravomocný*,⁷ *pravomocně*. Tieto termíny sa vecne celkom líšia od tých, ktoré sme rozoberali, takže do skupiny príbuzných termínov nezapadajú. Ich obsah spočíva v tom, že rozhodnutia, ktoré orgány vynášajú, nemožno napadnúť riadnym opravným prostriedkom. Spomínáme ich tu preto, že prvé dva české termíny nám pripomínajú už rozoberaný termín *právo moc* (*pravomoc*). Je chvályhodné, že sa dôsledne používajú v oboch našich jazykoch.

⁷ V češtine sa však okrem toho používajú aj termíny *pravoplatný*, *pravoplatně*; v rukopise citovaného slovníka sa im dokonca dáva prednosť ako odborným termínom.

POZNÁMKA K POUŽÍVANIU SUBSTANTÍV R A S T A V Z R A S T

Ivan M a s á r

Na prvý pohľad sa zdá, že s používaním substantív *rast* a *vzrast* by nemali byť nijaké problémy. Prvé z nich by sa malo používať na označenie istého procesu v takom význame ako slovesné podstatné meno *rastenie*, druhé zasa na označenie výsledku rastenia, resp. iného procesu. K tomuto predpokladu vedie skutočnosť, že *vzrast* je dejové substantívum s predponou *uz-*, ktorá práve pri substantívach tohto typu zreteľne označuje jednorazovosť, resp. zakončenie deja (porov. napr.: *uzlet*, *uzmach*, *uzruch*, *uztyk* atď.). Doklady v listkovom materiáli Ústavu slovenského jazyka SAV, ďalej príklady z odbornej lite-

ratúry a napokon definície v slovníkoch však ukazujú, že sa tieto substantíva používajú ako synonymá. V slovníkoch sa obe definujú ako prirodzené zväčšovanie a zosilňovanie živého organizmu až po dosiahnutie dospelosti a normálnej veľkosti, ako doba istého procesu, ako kvalitatívne alebo kvantitatívne pribúdanie niečoho, pričom substantívum *vzrast* má ešte význam *postava* a jeho ďalší význam sa vysvetľuje tým, že *vzrast* je charakter niečoho vzhľadom na rozmery.

O skutočnosti, že substantívum *rast* sa používa vtedy, keď sa má vyjadriť, že sa niečo vyvíja, že v niečom prebieha istý proces, svedčia napr. tieto časté spojenia: *umelecký rast*, *pedagogický rast*, *autorský rast*, *politický rast*, *nepretržitý rast*, *stály rast*, *charakterový rast*, *rozumový rast*, *myšlienkový rast*, *kultúrny rast*, *osobnostný rast*, *ideový rast*, *pretekársky rast*, *rýchly rast* (v jazyku športovcov vo význame vzostupu formy športovca, resp. pripravenosti na nejakú úlohu a v iných odvetviach v mnohých ďalších významoch), *pomalý rast*, *pravidelný rast* atď. V iných prípadoch, kde sa rovnako ako v uvedených zreteľne pociťuje istý pohyb, narastanie, pribúdanie niečoho, vyskytuje sa substantívum *vzrast*. Vypísali sme si napr. spojenia *vzrast životnej úrovne*, *vzrast blahobytu*, *vzrast produktivity práce*, *vzrast revolučného hnutia*, *vzrast vzdelanosti*, *vzrast nezamestnanosti*, *vzrast ťažby uhlia*, *vzrast obyvateľstva*. Pravda, ak máme na mysli lexikálny význam, kde sa o vzraste hovorí ako o charaktere niečoho vzhľadom na rozmery, v niektorých z uvedených spojení by substantívum *vzrast* bolo možné chápať ako stupeň (mieru) niečoho (*vzrast blahobytu* = *veľkosť blahobytu*). Ináč — nazdávame sa — je tu všade namieste substantívum *rast*.

Vyskytujú sa však aj opačné príklady, t. j. také, kde očakávame použitie substantíva *vzrast*, ale autor sa rozhodol pre *rast*: *Po jahnenciach dostali sa do nášho dvora kozlence, za kozlencami kravička s peknou hlávkou a nízkeho r a s t u pokrstená menom Ružana* (Ondrejov). — *Bol to živý, tridsaťpäťročný mládenec, r a s t o m drobný ...* (Vajanský). — *Dokázal, že aj keď je r a s t o m malý, nezahanbí sa za ostatnými* (Moric). — *Z červenosmrekových klíčkov treba vysekať krivé ... v raste zaostavšie, hadovitého r a s t u.*

Ani z výskytu adjektív *rastový* a *vzrastový* nedá sa celkom jednoznačne usudzovať jednak na významove diferencovanejšie používanie adjektív samotných, jednak na rozlišovanie substantív, z ktorých sú odvodené. V listkovom materiáli ÚSJ SAV sú doložené spojenia ako *rastová porucha*, *rastový hormón*, *ras-*

tová sila, rastové podmienky, rastové obdobie, rastový vitamín, rastové látky, rastové stimulatory, rastové púčiky, rastové pomery, rastová intenzita, rastová látka, rastová spotreba. Popri nich sme však zistili aj spojenia *vzrastové hormóny, vzrastové podmienky, vzrastový vitamín*. Zriedkavejší výskyt spojení s adjektívom *vzrastový* len čiastočne signalizuje tendenciu významove rozlišovať obe adjektíva, resp. aj podstatné mená.

Z príkladov, ktoré sme uviedli, vidieť, že v praxi sa vcelku ľubovoľne zamieňajú obe substantíva. Suvisí to pravdepodobne so zvláštnym postavením predpony *uz-*, ktorá sa nevyskytuje samostatne vo funkcii predložky ako iné predpony.

Cieľom tejto poznámky však je upozorniť na využitie jasných významových rozdielov oboch substantív napr. v botanickej a zoologickej literatúre, kde je ich frekvencia obzvlášť veľká, ale aj všade tam, kde chceme hovoriť o priebehu istého diania (*rast*) a o jeho ukončení (*vzrast*), i keď sa v beletrii a v staršej odbornej a inej literatúre používajú ako slová synonymné. Ostatne v najnovších publikáciách (napr. Špeciálne pestovanie rastlín, SVPL, Bratislava 1962) už badáme takúto tendenciu. Na dôkaz niekoľko príkladov: *Za r a s t u (hrachoru) udržujeme povrch pôdy v kyproch stave a bez burín.* — *Za r a s t u (maku) rozrušujeme pôdny prísušok ježkovým valcom (po zasiatí a na začiatku r a s t u maku), mak niekoľkokrát plečkujeme...* Ale: *Vika huňatá je ozimná strukovina vyššieho v z r a s t u.*

DISKUSIE

K TERMINOLÓGII TZV. „NEHRÚBIA“

František P a p á n e k

Nutnosť lepšie využívať drevo a všemožne ním šetriť vedie k úsiliu hľadať nové zdroje dreva pre národné hospodárstvo, a to predovšetkým drevo tenšie ako 7 cm čiže tzv. „nehrúbie“ (čes. *nehroubí*). V súvislosti s tým sa záujem lesníckych a drevánskych kruhov sústreďuje na drevnú hmotu, ktorá sa v češtine nazýva *klest*. Rozumejú sa tým vetvy, ktoré zostanú ležať na zemi po odvetvení (čes. *oklestu*) zrubaného stromu. Slovenský ekvivalent českého termínu *klest* nie je ustálený. Okrem

toho chýbajú termíny pre označenie hospodársky využiteľnej a nevyužiteľnej časti tejto hmoty a vôbec pre jej podrobnejšie členenie, čo je nevyhnutné pre vzájomné dorozumenie, ak sa hovorí o tejto hmote. Preto pokladáme za užitočné predložiť súborný návrh terminológie drevnej hmoty tenšej ako 7 cm, najmä hmoty vetiev.

Ako je známe, stromová hmota, ktorá zahrnuje nadzemnú a podzemnú hmotu, sa v lesnej taxácii delí na tri časti: na hmotu „hrúbia“ alebo lepšie *hrubiny* (čes. *hroubí*), na hmotu „nehrúbia“ alebo lepšie *tenčiny* (čes. *nehroubí*) a na hmotu pniakov čiže *pniakoviny* (čes. *pařezi*).¹

Je zrejmé, že termín „nehrúbie“, používaný často v praxi, nevyhovuje nielen duchu slovenského jazyka, ale je pomýlený aj logicky, pretože protikladom „hrúbia“ nie je „nehrúbie“, ale „nehrúbie + pniakovina“. Správne bude teda hovoriť namiesto „nehrúbie“ *tenčina*.

Hranicu medzi hrubinou a tenčinou tvorí hrúbka dreva 7 cm s kôrou. Nadzemnú hmotu tvorenú hrubinou a tenčinou však možno rozdeliť aj z hľadiska morfológie stromu, totiž podľa toho, či ide o kmeň alebo vetvy. V takom prípade rozlišujeme *kmeňové drevo* čiže *kmeňovinu* (čes. *kmenová* alebo *pňová hmota*) a *vetvové drevo* čiže *vetvovinu* (čes. *větvoví*).

Obsah termínov *kmeňovina* a *vetvovina* sa prirodzene nekryje s pojmi *hrubina* a *tenčina*. *Kmeňovina* neobsahuje celú hrubinu (chýbajú vetvy nad 7 cm), naproti tomu do nej spadá aj časť *tenčiny* (kmienky do 7 cm a vrcholce pod 7 cm). *Vetvovina* nezahrnuje časť kmeňa tenšiu ako 7 cm, ale zasahuje do hrubiny vetvami hrubšími ako 7 cm. *Hrubina* zahrnuje okrem väčšiny kmeňoviny aj časť *vetvoviny*. *Tenčina* zahrnuje okrem väčšiny vetvoviny aj časť *kmeňoviny*, ktorá pochádza jednak z koruny starých stromov (vrchovce) a jednak z kmienkov mladých stromčekov (napr. tzv. prerezávkový materiál).

Z hľadiska taxačne dôležitého priemeru 7 cm možno *vetvovinu* rozdeliť na *vetvovú hrubinu* a *vetvovú tenčinu*. Z hľadiska morfologického je dôležité rozdelenie vetvoviny na *hmotu vetiev*, v ktorej prevažuje drevo (s kôrou), a na *hmotu vetvičiek*, tvorenú prevažne asimilačnými orgánmi (lístím a ihličím). Rozhraničenie týchto hmôt je vecou konvencie. V sovietskej literatúre sa udáva hranica 0,6 alebo 0,8 cm. Vzhľa-

¹ Český termín *pařezina* má slovenský ekvivalent *pňovina* (t. j. výmladkový les).

dom na to, že hrúbku okrúhleho dreva meriame v lesníctve s presnosťou na celé centimetre, možno zvoliť za prakticky najvhodnejšiu hranicu medzi hmotou vetiev a hmotou vetvičiek hrúbku 1 cm s kôrou. Takto vymedzenú hmotu vetvičiek nazývame u ihličnanov *čečinou* alebo *chvojinou (chvojou)*.² U listnáčov sa táto hmota volá ľudove *paprutina*, čo je z jazykového hľadiska veľmi výstižné (hmota nepravých prútov), takže toto slovo by sa mohlo používať aj ako odborný termín paralelne s *čečinou* a *chvojinou*.

Okrem hranice 7 cm a 1 cm je pri vetvovine dôležitá ešte hrúbka 3 cm, ktorá rozhraničuje hmotu použiteľnú na priemyselné spracovanie od odpadu. Pre označenie vetvoviny hrubšej ako 3 cm navrhujeme termín *konárina* a vetvovinu tenšiu ako 3 cm odporúčame označovať ako *raždie*, čo približne zodpovedá hovorovému úzu.

Praktická potreba vyžaduje ešte ustáliť v lesníctve termíny pre vetvovinu od 7 cm do 3 cm, ktorá predstavuje použiteľný zdroj tenčiny pre priemyselné spracovanie, pre vetvovinu od 7 cm do 1 cm, ktorá predstavuje celkový zdroj dreva vo vetvovej tenčine, a pre vetvovinu od 3 cm do 1 cm, ktorá predstavuje odpad drevnej hmoty vo vetvovine pri terajšej technickej úrovni priemyselného spracovania dreva.

V lesníckej praxi sa vyskytuje vžitý termín *haluzina*, ktorým sa tradične označuje *vetvovina* tenšia ako 7 cm, ale zbavená vetvičiek a asimilačných orgánov (bývalý sortiment palibovej haluziny). Termín *haluzina* stratil v súčasnosti charakter osobitného sortimentu, akým bol v minulosti, pretože platné československé štátne normy zaradili do jednotlivých sortimentov rovnakého dreva aj drevo tenšie ako 7 cm. Tento vžitý názov sa uvoľnil pre taxačný termín, ktorým možno dnes označiť vetvovinu o hrúbke od 7 cm do 1 cm.

Pre haluzinu hrubšiu ako 3 cm navrhujeme termín *hrubá haluzina*, pre haluzinu tenšiu ako 3 cm termín *tenká haluzina*.

V tejto súvislosti sa treba zmieniť o význame trojice slov

² Medzi slovami *čečina* a *chvojinou* niet v bežnej reči rozdielu. V lesnej taxácii sa však rozlišuje *vždyzelené ihličie*, ktoré zachycujú hmotové tabuľky, a *ihličie opadavé*, ktorého hmota sa v tabuľkách nevykazuje. Preto by bolo účelné označovať slovom *čečina*, ktoré je ľudovejším výrazom, všetko ihličie na rozdiel od slova *chvojinou* (botanický termín), ktoré by bolo možné rezervovať ako termín pre taxačne evidované vždyzelené ihličie (s vetvičkami).

vetva — *konár* — *haluz*. V bežnej reči sa tieto slová používajú ako synonymá, hoci sa zdá, že ľud tu cíti istý významový rozdiel. Miestami sa *konár* spája s predstavou listnatého stromu, *haluz* s predstavou ihličnana a *vetva* s predstavou stromu vôbec.

V lesníckom vyjadrovaní sa tento významový rozdiel stratil, o čom svedčí všeobecné používanie slova *haluzina* v zmysle palivového sortimentu v minulosti nielen pre ihličnaté, ale aj pre listnaté vetvy. Terminologické rozlišovanie v hmote tenčiny je ostatne potrebné nie podľa ihličnatých a listnatých drevín, ale podľa hrúbky dreva. Keďže však konáre listnáčov sú všeobecne hrubšie ako haluze ihličnanov, je správne pomenovanie *konárina* terminologicky využiť na označenie hrubších vetiev a pomenovanie *haluzina* na označenie tenších vetiev; slovo *vetva* má nielen čo do druhu dreva, ale aj čo do hrúbky dreva najširší terminologický význam.

Predložený návrh termínov možno zhrnúť do pripojenej prehľadovej schémy (pozri str. 362).

Z uvedeného je zrejmé, že ekvivalentom českého termínu *klest* je v slovenčine pomenovanie *vetvová tenčina*. Termín *haluzina*, ktorý sa často používa v tejto súvislosti, kryje sa s pojmom *klest* len približne.

Za české ekvivalenty príslušných slovenských termínov možno považovať tieto:

čečina	— chvojí
chvojina	— vždyzelené chvojí
paprutina	— chrastí
konárina	— oklesty
raždie	— roští
haluzina	— haluzí
hrubá haluzina	— tlusté haluzí
tenká haluzina	— tenké haluzí

Všetky navrhované termíny vystihujú len hrúbkové členenie vetvovia, preto sa môžu doplniť prídavnými menami poukazujúcimi na drevinový pôvod (napr. *ihličnatá* alebo *listnatá haluzina*) a na sortiment (napr. *úžitková* alebo *palivová haluzina*).

Schéma klasifikácie *tenčiny*

stromová hmota		
nadzemná hmota		podzemná hmota
hrubina	tenčina	pniakovina
kmeňovina	vetvovina	

hrubina	tenčina
---------	---------

vetvovina	
vetvová hrubina	vetvová tenčina
hmota vetiev	
hmota vetvičiek (čečina, paprutina)	
konárina	raždie

haluzina	
hrubá	tenká

7 cm

3 cm

1 cm

Ján Horecký

V našom poľnohospodárstve sa popri názvoch jednotlivých obilnín, ako sú *pšenica*, *raž*, *ovos*, *jačmeň*, veľmi často používajú aj hromadné názvy *obilie* a *obilniny*. Pretože v používaní týchto dvoch hromadných názvov nie je úzus v slovenčine, a zdá sa, že ani v češtine, dostatočne ustálený, pokladáme za vhodné uvažovať o významovom obsahu jednotlivých názvov a o možnostiach ich normovania.

Názvy rastlín v slovenčine a češtine majú spravidla tú vlastnosť, že sa tým istým slovom označuje rastlina i jej plod. Treba skúmať, či sa táto vlastnosť prejavuje aj pri hromadných, súhrnných názvoch typu *obilie*, resp. *obilniny*.

Z hľadiska lexikografickej teórie nie je ešte vyriešená otázka, či treba názov rastliny a jej plodu pokladať za dva významy alebo len za dva odtienky. V našich slovníkoch sa táto otázka nerieši rovnako. V Slovníku slovenského jazyka sú pritom rozdiely aj medzi jednotlivými heslami. Pri názvoch ovocných stromov i niektorých dôležitých hospodárskych rastlín sa ako prvý význam uvádza názov rastliny, ako druhý (samostatný) význam sa uvádza názov jej plodu. Tak *hruška* je 1. druh ovocného stromu, 2. plod tohto stromu, *marhuľa* je 1. ovocný strom, 2. jeho plod, *mak* je 1. olejnatá rastlina, 2. jedlé semeno tejto rastliny. Pri názvoch obilnín sa tiež uvádza podobný dvojjedlný výklad, ale jednotlivé „významy“ sa neoznačujú číslami, iba sa oddeľujú bodkočiarkou. Napr. *jačmeň* sa definuje ako druh obilniny, jej zrno, *ovos* sa vykladá ako obilnina a jej zrno, *kukurica* ako rastlina a jej plod.

V Slovníku spisovného jazyka českého sa zachováva delenie na dva (očíslované) významy pri názvoch ovocných stromov i pri názvoch obilnín, pričom názov plodu pri obilninách sa vždy označuje ako *obilky*. Napr. *oves*: 1. obilnina, 2. obilky ovse setého; *ječmen*: 1. obilnina, 2. obilky ječmene setého, dokonca aj *kukuřice*: 1. obilnina, 2. obilky této rostliny. Podobne aj *mák* sa vysvetľuje ako 1. bylina, 2. semena máku setého. *Meruňka* sa vysvetľuje ako 1. strom, 2. plod tohto stromu. Pri slove *hruška* je pochopiteľne poradie významov opačné (1. plod hrušně, 2. hrušeň), lebo pre strom je v od-

bornej češtine ustálený názov *hrušeň* (podobne ako v slovenčine *jabloň*).

Príruční slovník jazyka českého uvádza síce pri každej z uvedených rastlín obidva „významy“, ale oddeľuje ich sústavne iba bodkočiarkou.

Okrem spomenutej dvojvýznamovosti majú názvy obilnín ešte ďalšie vlastnosti. V slovenčine majú spravidla krajové dublety: za *pšenicu* je niekde *žito* i za *raž* býva *žito*, popri *jačmeň* býva *jarec*. V každom prípade sú to však názvy priradené k sebe na jednej rovine a oddávna sa označujú súhrnným názvom *obilie*, resp. *zbožie*. Aj dvojicu *obilie* — *zbožie* možno pokladať v slovenčine za krajové dublety. Ako sa zistilo pri výskume nárečového slovníka (podľa zprávy A. Habovštiaka z Ústavu slovenského jazyka SAV), slovo *obilie* sa používa na západnom Slovensku, v piešťanskom nárečí *obilie* i *zbožie* (v príslušných nárečových hláskových podobách), v Hlohovci a v býv. Nitrianskej *zbožie*. Na východ od Váhu i na severnom Slovensku je iba podoba *zbožie*, takisto na celom strednom Slovensku. Na východnom Slovensku prevláda podoba *zrno*.

Tento stav sa vcelku správne zachycuje aj v poznámke v Slovenskej reči (VII, 1938, 300), kde sa pripomína, že slovo *zbožie* je rozšírené na väčšej oblasti slovenského jazyka a z toho sa (pravdaže, trocha priamočiaro) vyvodzuje, že slovo *zbožie* je slovenskejšie, hoci sa výslovne (a s poľutovaním) konštatuje, že v novinách sa píše len a len o obilí a že sa vžilo najmä prídavné meno *obilný* namiesto prídavného mena *zbožný*.

Dnes prevláda názov *obilie* a prídavné meno *obilný*, najmä v odbornej literatúre, predovšetkým preto, že sa opiera o odvodneniny *obilniny*, *obilninársky*, *obilninárstvo*, *obilninár*. Popri názve *obilie* sa pomerne často používa aj názov *zrno* v spojeniach ako *úroda 1 miliardy metrických centov zrna*, *straty zrna*, *úroda zrna a slamy*, *odvádzať melné v zrne*. Dôvodom pre použitie slova *zrno* býva dôraz na obilky, plody v protiklade k slame, ale niekedy môže ísť o kalk z ruštiny. Ojedinele sa vo význame „obilie“ používa aj názov *zrnovina* (napr. v spojení *nákup zrnovín*).

Podstatné meno *obilie* (i *zbožie* a *zrno*) podobne ako názvy jednotlivých obilnín sa používa v dvoch významoch, t. j. ako súhrnný názov rastlín aj ich plodov. Zdá sa však, že používanie tohto názvu v obidvoch významoch nie je také rovnomerné ako pri názvoch jednotlivých obilnín.

Pre zistenie, ktorý význam môže dané slovo mať, možno urobiť jednoduchý pokus tak, že sa nájdú určité jednoznačné konštrukcie (resp. kontexty) a do nich sa dosadzujú skúmané slová. Typický kontext pre kultúrne trávy je ten, v ktorom sa hovorí o kosbe; teda slovo, ktoré možno dosadiť do konštrukcie *kosiť x*, bude nesporne označovať rastlinu na koreni. Typický kontext pre plod (najmä plod obilnín) je zase ten, v ktorom sa hovorí o mletí. Konštrukcia *mlieť x* bude teda overením významu „zrno“. Prirodzene, sú aj také konštrukcie, v ktorých môže ísť o rastlinu i plod, napr. *pestovať x*.

Do všetkých troch konštrukcií možno dosadiť názvy bežných, klasických obilnín: *pestovať, kosiť, mlieť pšenicu, raž, jačmeň*. Ale už nie sú bežné spojenia *kosiť, mlieť kukuricu*, hoci sa dnes aj kukurica počíta medzi obilniny, pravda, nie medzi obilie.

Aj sám súhrnný názov *obilie* možno dosadiť do uvedených konštrukcií, preto je prirodzené, že aj pri slove *obilie* sa vo všetkých našich slovníkoch uvádzajú dva významy. V Slovníku slovenského jazyka sa tieto významy oddeľujú bodkočiarkou: súhrnný názov pre kultúrne druhy rastlín, z plodov (zrno) ktorých sa melie múka alebo sa používajú na kŕmenie zvierat; plody (zrná) týchto rastlín. V obidvoch českých slovníkoch sa obidva významy uvádzajú ako samostatné. V Slovníku spisovného jazyka českého sa tieto významy vysvetľujú aj synonymami, a to tak, že pri prvom význame sa uvádza synonymum *obilnina*, pri druhom synonymum *obilovina*.

Zdá sa nám však, že v praxi sa takýto rozdiel medzi obilninou a obilovinou (ako ďalej ukážeme) vcelku nerešpektuje. Okrem toho nebude sa prijímať bez námietok taká definícia prvého významu slova *obilie* v tomto slovníku, kde sa do obilia zahrnuje aj ryža aj kukurica. V praxi sa totiž názov *obilie* používa v takých súvislostiach, kde nejde ani o ryžu ani o kukuricu. V tomto ohľade je situácia rovnaká v češtine i slovenčine, ako svedčia napr. denné zprávy o prísune, zvoze, výmlate a nákupe obilia.

Proti definícii *obilia* v Slovníku spisovného jazyka českého hovorí aj prídavné meno *obilný*. Toto prídavné meno vyjadruje vzťah k obilii ako rastline, ako ukazujú spojenia *obilné stebľa, obilné tably, obilný porast, obilná zeleň, obilný klas, obilná slama, obilné kultúry*. Na vzťah k obilii ako plodom ukazujú spojenia *obilný trh, obilný monopol, obilná spoloč-*

nost, obilné oddelenie, obilný front, obilný zákon, obilné dodávky, ako aj spojenia *obilný chlieb, obilná káva* s významom „urobený z obilia, zo zrna“. Že sa pritom obilím rozumejú naše klasické druhy obilnín, ukazujú dvojice názvov ako *obilný kombajn — kukuričný kombajn, obilný chlieb — kukuričný chlieb*. Najmä v prvom prípade nemožno proti názvu *kukuričný kombajn* postaviť napr. *pšeničný* alebo *ovosný kombajn*.

Popri súhrnnej názve *obilie* sa veľmi často vyskytuje aj súhrnný názov *obilnina*. Podľa výkladu v Slovníku slovenského jazyka je *obilnina* akýkoľvek druh obilia, súhrnný názov pre všetky druhy obilia. Čo sú to všetky druhy obilia, uvádza sa napr. v učebnici *Špeciálne pestovanie rastlín* (Bratislava 1962): *pšenica, raž, jačmeň, ovos, kukurica, proso, baz, čumíza, cirok, pohánka, ryža*.

Z tejto definície by bolo možné vyvodzovať, že obilninou sa myslia iba rastliny. Podobne aj z definícií v českých slovníkoch. V Příručnom slovníku jazyka českého sa totiž obilnina definuje ako kultúrny druh trávy pestovaný pre obilky a uvádzajú sa synonymá *obilovina, stébeľnatina, cereálie*. V Slovníku spisovného jazyka českého je definícia najzreteľnejšia, lebo podľa tohto slovníka obilnina je „kultúrná tráva pestovaná pro škrobnatá zrna (obilky) (např. žito, pšenice, rýže, kukurice)“ čiže „obilí“ v prvom význame.

Takémuto chápaniu slova *obilnina* nasvedčujú spojenia ako *obilniny poliehajú, raž je obilnina*. Treba však konštatovať, že sa nájdu aj spojenia typické pre význam „plody“, napr. *dovezené obilniny a krmivá, úroda obilnín, produkcia obilnín, nákup obilnín*. Vo väčšine prípadov však nie je jasné, či ide o rastliny alebo plody: *pestovať obilniny, úroda obilnín*.

V každom prípade podstatné meno *obilnina* má aj druhý význam „plody“, ktorý sa v našich slovníkoch neuvádza. Treba však doplniť, že v porovnaní s názvom *obilie* je tento druhý význam zriedkavejší. Rozdiel v používaní názvov *obilie* a *obilniny* by bolo možno charakterizovať asi tak, že názov *obilie* sa používa viac vo vzťahu k zrnu, k plodom, kým názov *obilniny* viac vo vzťahu k rastlinám, resp. tak, že *obilie* je názov z oblasti spracovania, kým *obilniny* z oblasti pestovania. V nijakom prípade sa však nemožno domnievať, že *obilnina* je názov na vyššom stupni abstrakcie ako *obilie*: nejde o vyššiu rovinu, ale inú rovinu, preto do obilnín možno zaradiť aj kukuricu a cirok.

Popri podobe *obilniny* sa vyskytuje aj podoba *obiliny* a *obiloviny*. Ich hodnotenie v našich slovníkoch nie je rovnaké. V Slovníku slovenského jazyka sa podoby *obiliny* a *obiloviny* označujú ako zastarané, a to v zhode s úzom i slovotvornou štruktúrou. V Trávníčkovom slovníku sa podoba *obilnina* pokladá za lepšiu než podoby *obilina*, *obilovina*. V Príručnom slovníku jazyka českého, v Malom zemědělskom slovníku terminologickom (Praha 1953) i v Technickom slovníku naučnom sa podoby *obilnina* i *obilovina* (v Príručnom i *obilina*) pokladajú za rovnocenné. V Slovníku spisovného jazyka českého sa podoba *obilina* označuje ako zriedkavé slovo, ktoré sa vyskytuje iba ojedinele, kým podobe *obilovina* sa pripisuje význam „vymlátené zrná kultúrnych tráv pestovaných pre škrobnaté zrná“. Podľa toho by teda medzi češtinou a slovenčinou bol rozdiel v tom, že v češtine sa slová *obilnina* a *obilovina* diferencujú významove, kým v slovenčine jestvuje iba podoba *obilnina*, zrejme v dvoch významoch.*

V slovenčine síce máme doklady aj na podobu *obiloviny*, ale v takých spojeniach, že sa z nich dajú vyvodzovať obidva významy, „rastlina“ i „plod“. Spojenia ako *zasiate obiloviny*, *hlavné obiloviny*, *kukurica patrí medzi obiloviny*, *výnos obilovín*, *stebľá obilovín*, *klasy obilovín*, *zber obilovín* svedčia pre význam „rastlina“, kým spojenia ako *úroda obilovín*, *dorábať obiloviny* ukazujú na význam „plody“.

Ako vidieť, pre podobu *obilniny* i *obiloviny* možno uviesť v slovenčine (a pravdepodobne aj v češtine) rovnaké spojenia. Ak je takýto stav, treba uvažovať len o tom, ktorá z uvedených podôb je vhodnejšia ako odborný názov z hľadiska slovotvorného. Pre podobu *obilovina* by hovorili paralelne tvorené názvy *chlebovina*, *ďatelinovina* — čes. *jetelovina*, *buľvoviny*, *zrnoviny* a v slovenčine aj podoba *krmoviny* proti čes. *pícniny*. Ukazuje sa však, že podobu *-ovina* (*-oviny*) majú tie podstatné mená, od ktorých sa tvorí prídavné meno príponou *-ový*: *chlieb* — *chlebový* — *chleboviny*, *káva* — *kávový* — *kávovina*, *čaj* — *čajový* — *čajovina*, *ďatelina* — *ďatelinový* — *ďatelinovina* (v češtine *jetel* — *jetelový* — *jetelovina*). Od tých podstatných mien, od ktorých je odvodené prídavné meno aj príponou *-ný*, tvorí sa hromadné podstatné meno príponou *-ina*: *jar* *jarný* — *jarina*, *olej* — *olejný* — *olejnina*, čes.

* Projevila se jen snaha o takovou diferenciaci, ale doklady na takové užiti by se těžko shledávali v odborných textech (v běžné řeči *obilnina* a *obilovina* významově splývají). (Pozn. red.)

píce — *pícní* — *pícnina* (ale slov. *krm* — *krmový* — *krmovina*). Podoba *-ina* je aj tam, kde základom je trpné prídavné: *okopať* — *okopaný* — *okopanina*, čes. *luštit* — *luštěný* — *luštěnina* (ale slov. *struk* — *strukový* — *strukovina*). Od podstatného mena *obilie* sa prídavné meno tvorí príponou *-ný*, preto ústrojná je len podoba *obilnina*.

Napokon treba pripomenúť, že podoba *obilnina* je nosnejšia pre tvorenie ďalších odvođenín (*obilninár*, *obilninárstvo*, *obilninársky*), kým od podoby *obilovina* sa ďalšie slová netvoría.

Podobné slovotvorné úvahy môžu rozhodnúť o podobách *zrniny* — *zrnoviny*. Pretože nejestvuje prídavné meno *zrný*, ale iba *zrnový*, ústrojná je podoba *zrnoviny*.

Významová stránka tohto slova je však zložitejšia než pri slove *obilniny*. Podľa Príručného slovníka jazyka českého má slovo *zrnina* význam *obilnina* i *strukovina*, no v obmedzení na poľnohospodárstvo sa *zrniny* vysvetľujú ako rastliny pestované pre zrno, t. j. *obilniny*, *strukoviny* a *olejniny*, kým termín *zrnoviny* sa pokladá za súhrnný názov pre *obilie* a *strukoviny*.

V tomto význame sa názov *zrnoviny* skutočne používa aj v slovenčine, ale zdá sa, že iba vo veľmi abstraktnom použití, napr. v súhrnných štatistických zprávach a tabuľkách, kde treba zhrnúť *obilniny* a *strukoviny*. V praxi však sa dáva slovu *zrnoviny* často význam *obilniny* (azda vplyvom ruštiny — *zernovyje*), ako vidieť zo spojení *vytrvalé zrnoviny*, *zrnoviny sa šrotujú*, *zrnoviny patria k jaderným krmivám*, *zrnoviny a strukoviny čistíme*.

V textoch, kde nejde o takýto „pestovateľský“ význam, aký sme konštatovali pri slove *obilniny*, sa však slovo *zrnoviny* zreteľne používa na označenie zrna vôbec, ako vidieť napr. z takýchto spojení: *zrnoviny podávame hydine ako celé zrno*, *kŕmne zrnoviny*, *zrnoviny a mlynské zvyšky*, *hydina sa nespokojuje zrnovinami, otrubami a zeleným krmivom*.

Zo spojení a úvah, ktoré sme tu uviedli, vyplýva, že názvy poľnohospodárskych rastlín majú spravidla dva významy: rastlina a jej plody. Táto dvojvýznamovosť sa v našich slovníkoch zachycuje, i keď nie vždy a všade rovnakým technickým spôsobom. Pri súhrnných názvoch poľnohospodárskych rastlín nie je už táto dvojvýznamovosť taká jednoznačná. Ako súhrnný názov pre kultúrne trávy sa používajú pomenovania *obilie*, *obilniny*, *zriedka* i *zrnoviny*, no zreteľne prevažuje podoba *obilniny*. Ako súhrnný názov pre plody sa používajú tiež pomenovania *obilniny*, *obilie* i *zrnoviny*, no zreteľne prevažuje

podoba *obilie*. Ako súhrnný názov ešte vyššieho stupňa sa používa iba podstatné meno *zrnoviny*, ktoré sa však používa niekedy aj ako synonymum pre *obilniny* a *obilie*. V ďalšom by bolo treba skúmať, či takéto tendencie po rozdelení významov a použití platia rovnako pre slovenčinu i češtinu, resp. čím sú dané rozdiely medzi obidvoma jazykmi.

NIEKTORÉ PROBLÉMY SLOVENSKEJ HUDOBNEJ TERMINOLÓGIE

Ladislav M o k r ý

Hudba má zo všetkých druhov umenia najväčšie bohatstvo špeciálnych termínov. Terminologicky zložitá oblasť všeobecnej náuky o hudbe, hudobnej teórie, hudobných druhov a žánrov v historickom vývoji, organológie atď. udomáčkuje sa v každom jazyku len postupne v procese preberania a asimilácie inojazyčných, najviac univerzálne rozšírených termínov i v procese tvorenia domácich termínov. Tento proces nie je však iba vecou čisto jazykovou, ale je aj odrazom a produktom vyvíjajúceho sa vedeckého myslenia, ktoré si vynucuje pre nové, príp. spresnené a diferencované poznatky adekvátne termíny v národnom jazyku.

Proces tvorby slovenského hudobného názvoslovia nie je dodnes celkom ukončený ani pokiaľ ide o najzákladnejšie termíny, nehovoriac o špeciálnejších termínoch. Zavinila to azda najmä skutočnosť, že sa potreba kodifikácie slovenskej hudobnej terminológie začína pociťovať ako nevyhnutnosť až v posledných rokoch. Na jednej strane oproti minulosti podstatne vzrástol počet odbornej hudobnej a hudobnoteoretickej literatúry, na druhej strane sa nesmierne rozšíril počet záujemcov o odborné štúdium hudby. Stačí na ilustráciu uviesť, že u nás ročne vychádza viac prác z oblasti hudby než za 10 rokov predmnichovskej republiky — platí to rovnako o prvom ako o druhom desaťročí jej trvania — a že sieť odborných škôl okrem Vysokej školy múzických umení a troch konzervatórií tvoria u nás desiatky hudobných oddelení ľudových škôl umenia, ktoré navštevuje asi 30 000 žiakov, a približne rovnaký počet žiakov absolvuje kurzy osvetových zariadení. Neslobodno zabúdať ani na to, že sa hudobná vý-

chova povinne vyučuje aj na všeobecnovzdelávacích školách a na pedagogických inštitútoch. Ustálenie a dotvorenie základného hudobného názvoslovia možno teda považovať nielen za požiadavku úzko odbornú, ale priamo za spoločenskú povinnosť.

V doterajšej slovenskej odbornej literatúre nechýbali pokusy o utvorenie a uzákonenie hudobného názvoslovia, no väčšine z nich chýbala systematickosť a neraz aj odborné jazykové vedenie. Okrem toho z vlastností terminológie vyplýva, že často ani pojmové jasné a vyhranené termíny sa nepodariť hneď zaviesť do praxe. Prvé pokusy o utvorenie slovenských hudobných názvov objavujú sa pomerne zavčasu, v rukopisných prácach venovaných chrámovej hudbe už v 16. storočí. V 18. storočí vychádzajú práce tohto druhu aj tlačou (napr. *Melodyatura* Adama Škultétiho, 1798). V nasledujúcom storočí stúpa počet hudobnoteoretických rozpráv, a tým aj počet pokusov o vytvorenie slovenskej hudobnej terminológie. No ani jeden z týchto pokusov nenašiel širší ohlas a nestal sa východiskom k ďalšej práci (najdôležitejšie sú práce Ludovíta Reussa a Michala Laciaka, ktorý vo svojej *Náuke súhlasu*, t. j. náuke o harmónii chcel dokonca aj termíny typu *dominanta* a *subdominanta* nahradiť novými názvami „vládný trojzvuk“ a „nižnovládný trojzvuk“). Až po vzniku prvej republiky v súvislosti s budovaním slovenského odborného hudobného školstva začína sa postupne rozvíjať aj naše hudobné názvoslovie. Stav na tomto poli sa pritom nelíši od situácie v ostatných vedných a umeleckých disciplínach. Verne ho odzrkadľuje príručka Dezidera Lauku *Slovenské hudobné názvoslovie* (1923): termíny sa alebo mechanicky prekladajú z nemčiny, alebo sa české názvy prispôbujú v tom čase ešte nevyzretému úzu slovenského odborného vyjadrovania. Napriek tomu treba konštatovať, že v tomto období sa položili základy dodnes používanej slovenskej hudobnej terminológie. Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 sa po prvý raz pokúšajú kodifikovať aj istý počet hudobných termínov, no niektoré z nich, resp. ich chápanie bolo v rozpore s praxou a nevžili sa. Najtypickejší je prípad názvu nástroja *hoboj*, ktorý sa tu charakterizuje ako femininum — zrejme pod vplyvom nemeckého *die Oboe* — napriek tomu, že sa v hovorovom štýle používa len ako maskulinum, podobne ako názvy väčšiny dychových nástrojov; tento rozpor si Pravidlá zachovali až po najnovšie vydanie z roku 1962 na rozdiel od akademického *Slovníka slovenského jazyka I*, kde sa *hoboj* uvádza ako maskulinum. Stav nášho hudobného názvo-

slovia v rokoch druhej svetovej vojny zachytil vo svojom *Slovníku hudobných výrazov* Viliam Fedor (1943).

Zvýšená starostlivosť o kultúru slovenského jazyka po oslobodení sa v oblasti hudobnej terminológie neodrazila tak výrazne ako v iných oblastiach. Pretože nevznikla záväzná terminologická norma, vydavateľstvá a redakcie sa zväčša pridržali liberalistickej zásady akceptovať autorov text bez zmien, a to tým skôr, že apretúry rukopisov robili spravidla redaktori, ktorým bola odborná stránka textu cudzia, a preto nechceli doň zasahovať. Opäť však badať isté zjednocovanie stanovísk v parciálnych otázkach, ktoré sa prejavuje aspoň čiastočne aj v nových vydaniach Pravidiel, a súbežne s tým snahu tvorcov Pravidiel kodifikovať isté termíny, príp. ich ortografiu i nezávisle od praxe. Tak sa napr. ustálila jediná forma slova *kvarteto*, hoci v praxi sa rozlišoval *kvartet* ako druh skladby (napr. *sláčikový kvartet e mol „Z môjho života“* od Bedřicha Smetanu) a *kvarteto* ako označenie komorného inštrumentálneho alebo vokálneho súboru (napr. *Bratislavské kvarteto*). Zdá sa však, že tento dvojtvar zanikne, pretože je výnimočný. Rast záujmu lingvistov aj o otázky hudobnej terminológie treba nepochybne uvítať, no predbežne je stav taký, že ani tie termíny, ktoré sa dostali do okruhu záujmu našich jazykovedcov, neinterpretujú sa jednotne a dôsledne. Porovnanie prvých dvoch dielov *Slovníka slovenského jazyka* a 3. zrevidovaného vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (1962) o tom poskytuje viacero dokladov. Z neznámych príčin sa v niektorých prípadoch nedôsledne upravilo aj písanie cudzích slov, ktoré sa natoľko vžili, že ich možno písať foneticky. Typické je písanie slova *ouvertúra*, kde sa tvrdošijne lipne na tomto hybridnom tvare.

Vzhľadom na tento stav treba zainteresovaným odborníkom pripomenúť potrebu sústrediť sa i na otázky slovenského hudobného názvoslovia. Potrebu ustáliť i toto názvoslovie budeme ilustrovať na pomerne čerstvej publikácii Jána Fischera *Hudobná teória* (1959) vhodnej nielen preto, že je viac-menej kompendiom základných poznatkov z hudobnej teórie, ale aj z toho dôvodu, že túto publikáciu terminologicky revidoval jazykovedec. Poznámky o terminologickej stránke tejto práce sa prirodzene nedotýkajú jej odborných kvalít, ani nemajú za cieľ upozorniť na všetky terminologické problémy, ktoré prináša.

Fischerova kniha znamená z hľadiska tvorby a kodifikácie slovenského hudobného názvoslovia menej, než by sa od práce tohto druhu — vzhľadom na spoluúčasť jazykovedca — bolo

čakalo. Zapríčiňuje to v prvom rade nedôslednosť, ktorá sa prejavuje napr. v nejednotnom fonetickom transkribovaní vžitých cudzích slov (najviac talianskych). V knihe sa správne píše *sonáta, fúga, tokáta*, ale aj *barcarola* (namiesto *barkarola* — toto znenie majú už Pravidlá z roku 1940), *klavicembalo* (namiesto *klavičembalo*) a pod. Často sa vyskytuje v bežnej reči názov *čelo*, hoci je to iba fonetický prepis koncovky talianskych zdobnenín — *cello (violoncello)*. Korektný odborný termín je *violončelo*. Nedostatok konzekventnosti sa prejavuje napr. aj v písaní názvov antických a stredovekých (mylne cirkevných) stupníc. V hudobnej praxi pod vplyvom nemeckej a českej terminológie sa ešte miestami používa nesprávny názov „dorická, aiolská, jonická stupnica“ atď. (porov. napr. *Stručnú náuku o hudbe* od Eugena Suchoňa a vydanú ako skriptá pre býv. vyššie a vysoké pedagogické školy). Fischer síce vo väčšine prípadov rešpektuje novú pravopisnú normu (v tabuľke na str. 51 píše *dórska* a *hypodórska*), no namiesto tvaru *iónska* má starý tvar *jónická*.

Fischerova Hudobná teória nerieši uspokojivo ani problém správneho tvorenia adjektív od podstatných mien typu *viachlas (jednohlas, dvojhlas, trojhlas* a pod.). V praxi sa stretávame dokonca s tromi formami: *viachlasný, viachlasý* a *viachlasový*. Fischer podobne ako najnovšie vydanie Pravidiel používa druhú formu, ktorá sa nám zdá vecne nesprávna (*-hlasný* nezodpovedá žiadanému významu). Naproti tomu Slovník slovenského jazyka I v prípade prídavného mena *jednohlasový* (popri ňom pochopiteľne existuje v inom význame aj tvar *jednohlasný*) priamo uvádza, že ide o hudobný termín. Analogicky možno tvoriť prídavné mená od všetkých substantív tohto typu. V slovenskej odbornej literatúre tak dôsledne robí už Konštantín H u d e c vo *Vývine hudobnej kultúry na Slovensku* (1949). Namiesto termínu *viachlas* sa tu používa názov *mnohohlas*, ktorý presnejšie zodpovedá termínu *polyphonia*, kým *viachlas* (česky *vícehlas*) korešponduje s nemeckým *die Mehrstimmigkeit*. V kolektívnych *Dejinách slovenskej hudby* (1957) sa používa tvar *viachlasný*, ktorý je azda najpoužívanejší, no vecne nesprávny.

Neuspokojivo je podľa našej mienky vyriešená aj otázka tvorenia prídavných mien od zložených slov typu *polyfónia (symfónia, homofónia, dodekafónia, stereofónia* atď.). Fischer v prvom prípade píše *polyfónny*, v druhom *symfonický*, čím odráža nejednotnosť, ktorá panuje aj v hovorovom štýle. Zdá sa nám, že za správny, resp. vhodnejší treba považovať druhý

tvar. V tejto súvislosti možno spomenúť aj príbuzný problém tvorenia adjektív od slov typu *monódia*, *polyódia* atď. Popri tvare *monodický* sa používa aj *monodiálny*. Prípona *-álny* je pri adjektívach hudobnej terminológie veľmi častá. Fischer pomocou nej tvorí v súlade s úzom v slovenskej odbornej literatúre, napr. v *Slovenskej ľudovej piesni zo stanoviska hudobného* od Jozefa Kresánka, celý rad prídavných mien typu *kvintakordálny* a *bichordálny*. Je to zrejme vplyv nemčiny a češtiny, hoci by boli lepšie tvary *kvintakordový* a *bichordový* utvorené domácou príponou *-ový*.

Mnohé termíny, ktoré Fischer používa alebo zavádza ako prvý, bude treba preskúmať a overiť, pretože reprezentujú subjektívny výklad autora, a nie všeobecne akceptované fakty. To platí napr. o terminológii klasifikácie hudobných druhov a nástrojov, o klasifikácii štruktúr usporadúvajúcich tónový materiál a pod.

Za celkom pomýlený považujeme pokus nahradiť termín *trilok* (*der Triller*, česky *trilek*) tvarom *trilka* (podľa informácií pracovníkov redakcie, ktorí pripravili Fischerovu knihu do tlače, išlo o zákrok jazykovedca). Zmena rodu nie je ničím opodstatnená, pretože podstatné mená mužského rodu zakončené na *-ok* nie sú v slovenčine zriedkavé, tobôž nie neprípustné.

Naproti tomu treba pozitívne oceniť dôsledné používanie tých termínov, ktoré sa v poslednom čase prijali v hudobnej praxi. Ide napr. o termín *časť*, používaný na označenie jednotlivých dielov cyklických foriem namiesto termínu *veta*, ktorý je prekladom z nemeckého *der Satz*. Termín *veta* sa v našej hudobnej terminológii v poslednom čase používa v inom význame.

Celkove však Fischerova práca *Hudobná teória* nenastoluje problematiku slovenskej hudobnej terminológie v celej šírke. Okrem nedôslednosti, ktorá nie je len jej nedostatkom, ale charakterizuje aj také normatívne príručky, ako sú *Slovník slovenského jazyka* a *Pravidlá slovenského pravopisu*, neprihá mnoho nových problémov. Problémy, ktoré sa v nej ešte vyskytujú, mohli byť už vyriešené, keby sa boli uplatnili prijaté normy.

Hlavné problémy slovenského hudobného názvoslovia sú v oblastiach, ktorých sa Fischerova kniha dotýka len okrajove. Najhorší je stav v terminológii náuky o hudobných nástrojoch a v terminológii techniky hry na nástrojoch. Jeden príklad za mnohé: Ešte stále sa používa termín *úhoz* vo význame nemeckého *der Anschlag*, pretože podľa mienky pedagógov i výkonných umelcov slovenský termín *úder* celkom nevyho-

vuje, keď máme na mysli hru na klavíri. Nedostatočne prepracovaná je aj terminológia hudobnej teórie a histórie. V tejto súvislosti možno spomenúť návrh Miroslava Filipa na nahradenie českého termínu *prodleva* (nemecky *der Orgelpunkt*) slovenským termínom *zádrž*. Tým by sa vyriešil terminologický spor, ktorý sa vyskytuje v našej literatúre. (Termín *organový bod*, ktorý je doslovným prekladom nemeckého *der Orgelpunkt*, nie je vhodný, pretože necharakterizuje podstatu javu; v nemčine sa používa ako historický termín. V slovenčine nevyhovuje ani termín *prodleva*, pretože nemáme sloveso „predlievať“.)

Nové požiadavky na vecne i jazykove správne termíny kladie oblasť zábavnej, tanečnej a džezovej hudby, ktorej spoločenský dosah ustavične rastie. V tejto oblasti rozšírené slová angloamerického a francúzskeho pôvodu spôsobujú neraz ťažkosti najmä pri skloňovaní. Ťažkosti tohto druhu sa však vyskytujú aj v terminológii ostatných odvetví. Napríklad termín *concerto grosso* sa často musí používať v pluráli, no doteraz sa neustálilo, či treba používať pôvodnú taliansku formu *concerti grossi* alebo slovenské plurálové koncovky.

Aj nové možnosti zvukového záznamu, tvorenia a šírenia hudby technickými prostriedkami, nové hudobné nástroje a nové druhy syntetickej hudby (elektronická a konkrétna hudba) si vyžadujú terminologické spresnenie a zjednotenie. Hudobná terminológia v tomto prípade závisí od termínov, ktoré sa udomácnia v akustike, elektrotechnike a elektronike. Špecificky hudobných termínov v tejto oblasti je predbežne málo, no treba im venovať pozornosť najmä preto, že vznikajú v období, keď sa odborné názvoslovie už nemusí vyvíjať živelne, ale cieľavedome v spolupráci českých a slovenských jazykovedcov a hudobných odborníkov.

Táto spolupráca by sa čo najskôr mala rozšíriť na celú oblasť hudobnej terminológie. Jej ovocie by sa mohlo prejaviť už pri dokončení Slovníka slovenského jazyka, kde sa na kodifikovaní základnej slovenskej hudobnej terminológie pracuje najsystematickejšie, hoci nie bez nedostatkov. (Právom sa napr. kritizoval výklad termínu *džez*.) Ešte potrebnéjšie by však bolo vypracovať dostatočne podrobný hudobný slovník, ktorý by popri náučnej hodnote bol aj akousi normou slovenského hudobného názvoslovía. Takýto slovník by veľmi pomohol nielen širokému okruhu študujúcich a milovníkov hudby, ale aj skvalitneniu slovenskej hudobnej literatúry a stal by sa podnetom i pre ďalšie prehlbovanie a spresňovanie odborných hudobných pojmov.

J. Jurga, P. Hamžik, Š. Galusek, *Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva*, Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry, Bratislava 1961, str. 394, Kčs 26,60.

Autoři publikace se zaměřili na současný rozvoj oděvního průmyslu a pokusili se zachytit přerod krejčovského názvosloví v názvosloví oděvní. Původní názvosloví na Slovensku i v Čechách (a ovšem i v cizině) vyrostlo z potřeb jednotlivých krejčích, jejich drobných dílen nebo i městských módních závodů. Dnes je však spjato s průmyslovým zpracováváním oděvů, s kolektivní prací mnoha tisíců průmyslových dělníků a dělnic. Oděvní průmysl a všichni jeho pracovníci potřebují názvy odborně vhodnější, přesnější a spisovnější, než s jakými se vystačilo dříve. Z tohoto poznatku vycházeli autoři a snažili se napsat příručku, která by podávala podrobnou terminologii a zároveň shrnovala encyklopedickým způsobem dosavadní znalosti z oděvní teorie i praxe. Měli na mysli průmyslové závody oděvní, zakázkové krejčovské dílny, administrativní síť oděvní, prodejny oděvů a také ovšem učitele a žáky odborných škol.

Kolektivní publikace *Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva* je zpracována jako stručný naučný slovník, rozvržený do sedmi samostatných kapitol. Uvnitř těchto kapitol jsou jednotlivá hesla věcně rozříděna a na konec je pro snazší orientaci připojen abecední seznam hesel. V I. kapitole se pojednává celkově o oděvech, v II. kapitole o střihu a jeho zhotovování, v III. kapitole o druzích stehů při šití oděvů. Další kapitoly (IV., V., VI.) obsahují již výklad o vlastním zhotovování oděvů a podrobné, ale přehledné pojednání o oděvních nástrojích, šicích strojích, o oděvním materiálu a jeho druzích. V poslední kapitole (VII.) se autoři zabývají pojmenováním jednotlivých pracovníků při výrobě oděvů i souhrnnými názvy oděvního odvětví.

Autoři zpracovávají látku velmi pečlivě a podrobně, dobře se zamýšlejí nad jednotlivými pojmy a dbají, aby je vyjádřili vhodnými spisovnými prostředky. Dosavadní názvy zpřesňují a zároveň je doplňují na mnoha místech ještě dalšími názvy podle požadavků současné, popř. i budoucí výroby. Snaží se řešit otázky pojmenování tak, aby termíny tvořily určitý systém. Poněvadž dobře ovládají i české odborné názvosloví, je samozřejmé, že k němu přihlížejí a z něho těží.

Při zpřesňování názvosloví všimají si hlavně pojmenování základních (sr. *odevárstvo*, *odevništvo*, *odevár*, *odevník*, *odevák*; *kraj odevu*, *okraj odevu*) a odstraňují při tom synonymní chápání některých termínů. V témž smyslu se zamítá vžitý název „krajčírsky centimeter“ a doporu-

čuje se přesnější označení *krajčírské meradlo*. Někde však se zachází příliš daleko. Rozeznává se např. *cikcakový steh* a *klukatý steh*, ač přídavné jméno *cikcakový* znamená totéž co *klukatý* (sr. Slovník slovenského jazyka, heslo *cikcak*, *cikcakový*).

V publikaci Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva se dbá o spisovnosť jednotlivých termínů a o jejich terminologickou vhodnosť. Na prvním místě se uvádí v záhlaví hesel výraz spisovný a v závorce jen pro informaci výrazy sice dosud namnoze používané (hlavně starší generací), ale nesprávné z hlediska jazykového i věcného. Jde o slangové názvy německého původu (známé v dřívější době i v češtině), např. „futro“ místo *podšívka*, „fald“ místo *záhyb*, „krágel“ místo *golier*, „fasovka“ místo *lemovka*, „próba“ místo *skúška*, „štich“, „heft“ místo *steh*, „pikírovačka“ místo *stužovačka*, ale také o některé výrazy hovorové jako „baloniak“ místo *balónový plášť*, o kalky („gula“ místo *hlavica*) a konečně o různá nevhodná pojmenování („bleskový uzáver“ místo *zips*). Někde však autoři některé výrazy neprávem zamítají, např. výraz *náramnica*, ač ho má i Slovník slovenského jazyka. Celkem zbytečně se odmítá *halenka* (slovenské deminutivum k *halena*) a nahrazuje se blůzkou. Také *zdrhovadlo* by patrně bylo vhodnější než *zips*. (Čeština se již zipsu zbavila.) Naproti tomu autoři přijímají do oděvního názvosloví označení *bubi golier* (v hesle *golier*), *bričesky*, názvy čepic *brigadirka*, *ušianka*, za něž by bylo možno zvolit výrazy spisovnější.

Jinak autoři projevili značnou invenci v tvoření nových termínů (např. *žehlivosť*, *optičnosť*, *modelovanosť odevu*). Pozornosť věnují soustavnějším zaváděním přípony *-dlo* (*vodidlo* místo „vodič“, *chránidlo* místo „chrátnitko“, *obrubovadlo* místo „obrubár“). Pro stříhové body se uvádějí názvy jednoslovné místo dosavadních dvouslovných (*bočník*, *kročník*, *laktovník*, *osník*, *predník*, *zadník* aj.). I když tyto názvy tvoří určitý systém, není jisto, zda odborná veřejnosť je přijme, zda nezůstanou pouhým návrhem. Totéž platí i o nových výrazech jako *konštrukčnica*, *sieťovnica*. Zato sloveso *visačkovať* (přípevnit visačku na výrobek) má naději na úspěch, neboť slovesa tohoto typu jsou pro odborné vyjadřování vítaná. Také užívání přídavných jmen na *-ový* v dvouslovných a víceslovných názvech má většinou naději, že se vžije (sr. *laktová šírka rukáva*, *predová kroková šírka*, *panvový šev*, *hlavicová vložka*, *balónikový rukáv*, *tvarovkový žehliaci stroj*). Někde však bychom považovali za vhodnější vyjádřit se bez přídavného jména, např. místo *daždový plášť* zřetelnější a obvyklejší označení je *plášť do deště*; také název *dotykové sako* nedává správnou představu (jde o sako na tzv. dotykové zapínání). Využívají se i možnosti přípony *-itý* na označení podoby s něčím, např. *kabátovitá vesta* (tj. s rukávy), *šatovitá zástěra* (složená ze sukne a živůtku), *štitovitá zástěra* (odívající tělo jen zepředu), *netopierovitý rukáv*, *šunkovitý (!) rukáv*.

Porovnáme-li slovenské oděvní názvosloví s českým, poznáváme, že

mnoho názvů je shodných s češtinou. Jsou to především slova z běžné slovní zásoby (*oblek, odev, šaty, plavky, rukáv, obruba*). Vedle nich se uplatňují mnohé názvy, které vznikly buď na půdě češtiny, nebo byly vytvořeny v slovenštině souběžně s názvy českými stejnými nebo obdobnými odvozovacími příponami (*vetrovka, zvonová sukňa, náteľník*). Třetí skupinu shodných slov tvoří soudobé názvy mezinárodní a vůbec cizí (*konfekcia, paleta, manžeta, sveter*). Jen výjimečně se slovenské názvy liší, např. slovenské *bielizeň*, české *prádlo*, slov. *vreckovka*, čes. *kapesník*, slov. *golier*, čes. *límeček*. Pomineme-li takovéto celkem řídké případy, je zřejmé, že používání názvů slovenských a českých v oděvním průmyslu, který je jednou měrou rozvinut v českých zemích i na Slovensku, nemůže působit potíže.

Publikace *Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva* nahrazuje vlastně několik knih z oboru oděvního. Na jedné straně propracovává teorii oboru oděvního rozbořem a výkladem pojmů, ustalováním a dotvářením vhodných názvů, na druhé straně podává ještě všeobecné poučení o výrobě oděvů a slouží tak přímo praxi. Je značným přínosem pro rozvoj slovenského oděvního názvosloví a je také pramenem pro české odborné názvosloví, poněvadž dobře obeznamuje české pracovníky v oděvním průmyslu s jednotlivými pojmy a ukazuje cestu k systémovému chápání názvů. Členům celestátní komise pro oděvní názvosloví tato příručka nejednou poskytla oporu při fixování vhodných odborných výrazů.

Karel Sochor

Josef Filípec, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Studie a práce lingvistické V, Praha 1961, s. 383, Kčs 35,-.

Ako vidieť z podtitulu, ide J. Filípcovi nielen o výskum synonym, ale aj o príspevok k poznaniu systému v slovnej zásobe. Pre realizovanie tohto cieľa musí si všímať popri užšej problematike synonym aj široké súvislosti a základné teoretické otázky (čo je slovo, jeho vnútorná štruktúra, významové zložky slova a pod.). Treba konštatovať, že k týmto otázkam zhrnul J. Filípec všetku doterajšiu literatúru, hodnotí jednotlivé názory a vždy podáva vlastné riešenie. Pri riešení vlastnej otázky synonym vychádza z tézy, že jazyk nie je suma ľubovoľných foriem, ale systém prostriedkov odrážajúci objektívnu realitu prostredníctvom myslenia členov ľudskej spoločnosti. Tento systém možno odhaliť skúmaním istého počtu jazykových prejavov – textov. No pri skúmaní textov sa Filípec zrejme odchyľuje od pôvodného deskriptivistického empirizmu: aj text skúma z istých teoretických pozícií, používa metódu deduktívno-induktívnu.

Z ohľadu na text a systém vyplývajú aj základné autorove hľadiská:

hľadisko štylistické a lexikologické. Z hľadiska štylistiky definuje Filipec synonymá ako paralelné pomenovacie jednotky, ktoré sa na základe spoločného významového jadra v istom kontexte buď zamieňajú, alebo zblížujú, ktoré sú buď štylisticky bezpríznačové, alebo sa odlišujú rozličnými príznakmi funkčnými, expresivitou, v aspektove časovom, miestnom alebo frekvenciou (145). Pritom sám upozorňuje, že štylistické chápanie synonymým je voľnejšie než lexikologické. Z hľadiska lexikológie totiž definuje Filipec synonymá ako lexikálne jednotky s rovnakou alebo odtieneňou významovou zložkou pojmovou (nociónálnou) alebo aj expresívnou a s rovnakou alebo čiastočne odlišňou oblasťou kontextového použitia, používané členmi istého homogénneho kolektívu v jazykovom styku (203).

Nie je však jasňé, prečo sa pri štylistickej definícii označujú synonymá ako pomenovacie jednotky, pri lexikologickej ako lexikálne jednotky, keď v oboch prípadoch ide o slová i spojenia slov.

Tieto základné črty Filipcovej práce sme pokladali za potrebné uviesť, prv než upozorníme na osobitňú kapitolu, v ktorej autor venuje pozornosť terminologickým synonymám. Pritom je prirodzené, že táto kapitola je v stati venovanej synonymám z hľadiska lexikologickeho, pretože terminologické synonymá nie sú predmetom výberu štylistickeho, ale pomenovacieho (277). Je však otázka, či vôbec možno v terminológii hovoriť o synonymách. Filipec na túto otázku odpovedá kladne, i keď s výhradou, že ide o „istý medzný prípad synonymým“. Neukazuje však, v čom je tá „medznosť“. Okolnosť, že sa i neodborné slová používajú ako termíny a že sa termíny tvoria vcelku rovnako ako bežňé lexikálne jednotky, svedčí iba pre organickú spätosť termínov s bežňou slovnou zásobou. Na druhej strane možno ukázať, že termíny netvoria synonymické rady v takom zmysle ako neodborné slová, preto aj ťažko určiť, ktoré z paralelných pomenovaní je základňým členom domnelého synonymickeho radu. Okrem toho sa paralelné termíny neodlišujú pojmovou zložkou a oblasťou kontextového použitia (ako to pre lexikologicke synonymá Filipec i graficky znázorňuje na s. 202). Bude azda lepšie hovoriť nie o terminologických synonymách, ale o dubletách, príp. o heteronymách. Tento názov pokladáme za najpresnejší, lebo vyjadruje, že ide o rozličňé mená pre tú istú vec.

Napokon aj Filipcove paralely: odborné slovo – neodborné slovo ukazujú, že o synonymite termínov možno hovoriť iba z hľadiska lexikológie, resp. z hľadiska celej slovnej zásoby (porov. dvojice ako *černák – rehek zahradní*, kde v prvom prípade ide o ľudové slovo, v druhom o zoologický názov). Na inej rovine sú dvojice ako *cesnak – cesnak kuchynský, cibula – cesnak cibula*, pretože v odbornom jazyku ide o vzťah rod – druh, teda pojmy ľubovoľňe nezameniteľné. Dvojice ako *účetňová položka – položka, celošťatňý spoločenský výrobný fond – celošťatňý fond* by bolo možné pokladať za synonymňé iba v zmysle štylisticcom. Ukazuje

sa teda, že do lexikologického chápania tu autorovi preniká chápanie štylistické, lebo v uvedených dvojiciach nejde o iný pohľad, o zdôraznenie inej pojmovej zložky.

Správna je autorova poznámka, že typickým prvkom terminológie je tendencia po diferenciacii. Nejde však iba o diferenciaciu vnútri jednej pojmovej sústavy (napr. *účet* – *faktúra*), ale najmä pri slovotvorných dubletách aj o diferenciaciu v rôznych pojmových sústavách, ako ukazuje Filipcov príklad *zbožní* – *zbožový*.

Najmä v kapitole o slovotvorných synonymách (243 a n.) by sa dalo ukázať, že v novej češtine sa prejavuje tendencia po diferenciacii názvov tvorených rozličnými príponami. No Filipец takéto tendencie v spomenutej kapitole neregistruje. K príkladom treba pripomenúť, že nejde vždy o synonymá: *čtyřhran* je útvar priestorový, *čtyřúhelník* plošný (častejšie sa používa názov *čtyřstěn*), *turbogenerátor* je špeciálny druh generátora, *mrazotvorný* nemusí byť vždy totožné s *mrazicí*. Pri predponových slovesách by bolo dobre ukázať, že nie všetky významy dvojíc bezpredponové sloveso – predponové sloveso sú synonymné, a to najmä v terminológii: *lepiti* nemusí byť to isté čo *přilepiti*; bežné je *jednotiti řepu*, ale nie *sjednocovati řepu*; *tisknouti knihu, ruku*, ale *utiskovati lid*; *bořiti něco*, ale *zabořovati do něčeho*.

Nepochybne správny je Filipcov záver, že systémový a historický pohľad je spoľahlivou oporou pre normalizáciu terminológie, a to aj pri riešení otázky terminologických synonym. Sotva však bude správne zistenie, že niektoré odbory (zoológia a botanika) dôsledne odstránili synonymá. Veď ešte stále sa vyskytujú v botanickej literatúre niekoľkoraké názvy; súvisí to s tým, že ani vo vedeckej (latinskej) nomenklatúre nie je úplná jednota. Rozdiely často vyplývajú z rozdielov v členení na rody a druhy.

Napokon treba so súhlasom prijať Filipcov záujem o odborný jazykový štýl pri skúmaní synonym z hľadiska štylistiky. Filipец správne ukazuje, že odborné názvy tvoria tematické piliere odborného prejavu, i keď tvoria štylisticky nediferencovanú časť slovnej zásoby. Zdvojovanie výrazu, ktoré demonštruje na príkladoch z účtovnej evidencie, nemožno však pokladať za typický prvok odborného jazykového štýlu. Ide skôr o vyhranenú individuálnu snahu o názornosť pri výklade. V typických úvahových odborných prejavoch by sotva bolo možné nájsť toľko príkladov.

Drobné pripomienky z hľadiska odbornej terminológie nijako nezmenšujú dosah Filipcovej práce. Svojou rozhladenosťou po problematike, snahou budovať na všeobecných teoretických základoch, ale najmä tézou o štylistickej a lexikologickej povahe synonym patrí Filipcova práca k najlepším prácam v oblasti výskumu synonym.

Ján Horecký

BIBLIOGRAFIE ODBORNÝCH PŘEKLADOVÝCH SLOVNÍKŮ

Netreba osobitne zdôrazňovať fakt, že v súčasnosti pribúda temer neprehľadné množstvo rozličnej odbornej literatúry, samozrejme i odborných prekladových slovníkov. Dospelo sa k stavu, že je nad silu priemerneho pracovníka v tom-ktorom odbore, aby poznal všetku literatúru z profesie, v ktorej pracuje. Všade na svete sa usilovne zhromažďujú rozličné poznatky, ktoré treba ďalej sprostredkovať v iných jazykoch, ak sa majú stať majetkom čo najširšieho okruhu ľudí, resp. celej spoločnosti. Neodmysliteľným pomocníkom pri tomto odovzdávaní vedomosti sú slovníky, špeciálne odborné prekladové slovníky. Takýchto slovníkov je už u nás pekná hrstka — 526 — ako sa dozvedáme z úvodu k *Bibliografii odborných prekladových slovníků*, ktorú zostavil kolektív pracovníkov Katedry jazyků ČSAV a vydala Základní knihovna ČSAV v Prahe 1962 (rozmnžený rukopis). V uvedenom počte sú zahrnuté jednak samostatne publikované slovníky, jednak slovníčky vydané v rozličných odborných publikáciách a názvoslovných normách, ako aj také publikácie, ktoré môžu spĺňať funkciu odborných prekladových slovníkov.

Bibliografie odborných prekladových slovníků má tieto časti: 1. slovníky anglicko-české a česko-anglické, 2. slovníky francúzsko-české a česko-francúzske, 3. slovníky nemecko-české a česko-nemecké, 4. slovníky česko-ruské a rusko-české a 5. viacjazyčné slovníky, v ktorých sa čeština kombinuje s dvoma alebo viacerými uvedenými jazykmi, prip. aj s inými. Za týmto zoznamom nasledujú skratky jednotlivých jazykov a po nich dômyselný abecedne zostavený vecný register, ktorý veľmi pružne poinformuje používateľa bibliografie o obsahu jej základnej časti. Ak má napr. niekto záujem o knihovníctvo, vyhľadá si v abecednom registri heslo *knihovníctvo*, pri ktorom údaj 291r a 352r znamená, že z knihovníctva existujú slovníky rusko-české, resp. česko-ruské a údaj 478r-p-n-a-f informuje o česko-rusko-poľsko-nemecko-anglicko-francúzskom slovníku.

V jednotlivých častiach sú slovníky zaradené abecedne podľa mena autora. Za menom autora je uvedený názov diela, miesto vydania, vydavateľ, rok vydania a počet strán.

V Bibliografii odborných prekladových slovníků sú zaregistrované slovníky, ktoré vyšli od r. 1900 do r. 1961. Autori v úvode pripomínajú, že do súpisu výberove zaradili aj niektoré česko-nemecké a nemecko-české slovníky z 19. storočia a pre úplnosť, resp. študijné ciele aj niektoré nesprávne politicky orientované práce tohto druhu. Slovenské slovníky sa neuvádzajú, pretože sa autorom nepodarilo zachytiť ich s požadovanou úplnosťou. Zájemcov o ne autori odkazujú na *Soupis jazykových slovníků*, ktorý zostavil B. Fiala a vydala univerzitná knižnica v Brne v r. 1960.

Pracovníci Katedry jazykov ČSAV urobili osožnú prácu, keď zostavili bibliografickú príručku, ktorá vcelku bezpečne povedie používateľa hŕstkovou odborných prekladových slovníkov.

Ivan Masár

OBSAH I. ROČNÍKA

Články

Bárta, Rudolf: Silikátové názvosloví	23
Terminologie silikátového průmyslu	28
Bělič, Jaromír: Za upevňování kontaktu mezi češtinou a slovenštinou na poli terminologie	1
Blanár, Vincent: K príprave súpisu slovanskej onomastickej terminológie	278
Habovštiaková, Katarína: K charakteristike slovnej zásoby a terminológie u Bernoláka	321
Horecký, Ján: K terminológii matematickej jazykovedy	193
Na okraj českého a slovenského anatomického názvoslovía	16
Názvoslovie lesného hmyzu	85
Kabina, Imrich: Niektoré aktuálne otázky právnej terminológie	344
Z aktuálnych otázok právnej terminológie	65
Kuchař, Jaroslav: Publikace o terminologických otázkách v SSSR	211
Levkovskaja, K. A.: Niektoré vlastnosti terminológie	331
Lotte, D. S.: Tvoření soustavy vědeckých technických termínů	7, 141, 198
Zákady tvoření vědecké technické terminologie	271
Masár, Ivan: Poznámka k používaniu substantív <i>rast</i> a <i>vzrast</i>	356
Novacký, Anton: Poznámky k problematike fytopatologického názvoslovía	207
Oravec, Ján: Nové druhotné predložky v odbornom štýle	257
Pikorová-Bartáková, Jarmila: Na okraj genetickej terminológie	288
Píšek, František: K vývoji a dnešnému stavu technického, zejména hutnického názvosloví	283
Richter, Karel: České a slovenské vojenské názvosloví	129
Tejnor, Antonín: Užitečná publikace o technické terminologii	216
Uhlár, Vlado: Názvoslovie bavlnárskych krosien	154
Viest, Ivan—Kevický, Eugen: Zo slovenskej železničnej terminológie	32

Diskusie

Červenka, Martin: Návrh názvov pre niekoľko rastlinných rodov	232
Dvornič, Ladislav: Dva jazykovedné termíny	163
K otázke termínov prirodzený a gramatický rod	300
Garaj, J. K.: „Knihovníctvo“ ako veda?	227
Horecký, Ján: K terminológii obilnín	363
Mokrý, Ladislav: Niektoré problémy slovenskej hudobnej terminológie	369
Ondruš, Boris: Ešte o príhati	89
Papánek, František: K terminológii tzv. „nehrúbia“	358
Peciar, Štefan: Slovenistika, slovacistika, slovakistika, slovenikum, slovákum, slovacikum	295
Škodáček, Ludovít: Dve poznámky k železničnej terminológii	230
Uhlár, Vlado: K niektorým otázkam slovenskej textilnej terminológie	42

Zprávy a posudky

Buffa, Ferdinand: K otázke kritérií jazykovej správnosti v odbornej terminológii	183
Karel Sochor a kol., Hornický slovník terminologický	174
Červenka, Martin: Niekoľko poznámok k botanickej nomenklatúre v knihe Okrasné rastliny od V. Buchtu	237
Gamba, Ladislav: K problematice oděvního názvosloví	115
Grétsy, László: Výskum odborného jazyka v Maďarsku	315
Horecký, Ján: Josef Filipec, Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie	377
Názvoslovie civilných zbraní a streliva	189
Odlučování a odlučovací zařízení. Základní pojmy a názvosloví	128
Poriadok vnútornej služby ozbrojených síl Československej socialistickej republiky	190
Pracovná porada Medzinárodnej terminologickej komisie (jazykovednej sekcie)	248
Stavebnický náučný slovník	178
Zpráva o činnosti terminologického oddelenia ÚSJ	121
Keder, Andrej: Vincent Blanár, Zo slovenskej historickej lexicológie	240
Kruliš, Ivo-Roudný, Miroslav: Úsilí o normalizaci hutnického názvosloví	56

Kuchař, Jaroslav: Zpráva o I. zasedání Čs. ústřední terminologické komise ČSAV	181
Luby, Štefan: Právna terminológia v 1. a 2. diele Slovníka slovenského jazyka	93
Masár, Ivan: Kol. Katedry jazyků ČSAV, Bibliografie odborných překladových slovníků	380
Nové české a slovenské termíny v raketovej technike	250
Nové zväzky odporúčaných termínov	246
Prof. inž. dr. J. Pelišek, Atlas hlavních půdních typů ČSSR	127
Slovenské polygrafické názvoslovie	319
Mláčovská, V.—Knotková, K.: J. Savulák a kol., Velký rusko-slovenský lékařsky slovník	107
Mleziva, Emil: Mezinárodní železniční slovník	255
Petrovský, Alexander: Snahy o normalizáciu českého železničního názvoslovia v minulosti a súčasnosti	306
Průcha, Jan: Příprava slovníku literárněvědných termínů v SSSR	62
Ptáček, Milan: Názvosloví vstřikovacího zařízení naftových motorů	60
Roudný, Miroslav: Inž. Miroslav Zikmund, Názvoslovie anorganických látok	172
Josip Kleczek, Astronomický slovník	235
Sochor, Karel: J. Jurga, P. Hamžík, Š. Galusek, Odevnícke názvoslovie a základy odevníctva	375
Šalíng, Samo: III. medzinárodná konferencia o prekladových slovníkoch vydavateľstiev socialistických krajín	186
Urbanček, Milan: Konferencia o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny	252
Vlk, Alexej: Velký rusko-slovenský lékařsky slovník (dodatek k recenzím)	113